

# MYKOLO SLEŽEVIČIAUS POLITINĖ VEIKLA PIRMOJO PASAULINIO KARO METAIS

DOC. DR. MINDAUGAS TAMOŠAITIS

*Vytauto Didžiojo universiteto Švietimo akademija*  
*Vytautas Magnus University Education Academy*  
*T. Ševčenkos g. 31, LT-03111 Vilnius*  
*El. paštas mindaugas.tamosaitis@vdu.lt*

## Santrauka

Straipsnyje, remiantis gausiais šaltiniais, pagrindinis dėmesys skiriamas Mykolo Sleževičiaus politinei veiklai Pirmojo pasaulinio karo metais. Dėl neaiškių priežasčių istoriografijoje šio laikotarpio M. Sleževičiaus politinė veikla nebuvo tiriama. Tuo metu būsimos nepriklausomos Lietuvos ministro pirmininko veikla buvo aktyvi. Jam teko rūpintis nukentėjusių nuo karo lietuvių pabėgėlių šelpimu, išsakyti požiūrį dėl Lietuvos ateities Rusijos lietuvių seime Petrograde, išreikšti poziciją kilus dideliems nesutarimams Lietuvos socialistų liaudininkų partijoje, vadovauti Vyriausiajai lietuvių tarybai Rusijoje, viešai išreikšti ideologines pažiūras ir įžvalgas dėl Lietuvos nepriklausomybės perspektyvų 1918 m. pradžioje. Šiame straipsnyje analizuojama minėta M. Sleževičiaus veikla, o pabaigoje pateikiamos atlikto tyrimo išvados.

**Reikšminiai žodžiai:** Mykolas Sleževičius, Lietuvių draugija nukentėjusiems dėl karo šelpti (LDNKŠ), Rusijos lietuvių seimas Petrograde (RLSP), Lietuvos demokratų partija (LDP), Lietuvos socialistų liaudininkų partija (LSLP), Lietuvos socialistų liaudininkų

demokratų partija (LSLDP), Lietuvos Taryba (LT), Lietuvos Valstybės Taryba (LVT), Lietuvių tautos taryba (LTT), Vyriausioji lietuvių taryba Rusijoje (VLTR).

## Įvadas

Mykolas Sleževičius – politikas, dalyvavęs kone visuose svarbiausiose XX a. pirmosios pusės lietuvių politinio gyvenimo įvykiuose. Iš pradžių jis aktyviai veikė Lietuvos demokratų partijoje (LDP), Pirmojo pasaulinio karo metais Rusijos lietuvių seime Petrograde (RLSP) vienas pirmųjų iškėlė Lietuvos nepriklausomybės idėją, vykstant lietuvių tautos kovoms dėl nepriklausomybės jis, kaip tuometis ministras pirmininkas, išleido garsųjį atsišaukimą į Lietuvos savanorius, ragindamas juos stoti į kariuomenę ir eiti ginti tėvynės. Net tris kartus ėjo Vyriausybės vadovo pareigas, o po valstybės perversmo iki pat mirties (1939 m.) išliko autoritarinio valdymo kritiku. Be to, parlamentiniu laikotarpiu M. Sleževičius dirbo visuose demokratiškai išrinktuose Lietuvos parlamentuose, buvo ilgametis valstiečių liaudininkų partijos lyderis, apskritai, ypač parlamentiniu laikotarpiu, vienas įtakingiausių Lietuvos politikų<sup>1</sup>.

*Istoriografija.* Skirtingais laikotarpiais pasirodydavo darbų, kuriuose būdavo daugiau ar mažiau užsimenama ir apie M. Sleževičių politiką. Pirmiausia apie M. Sleževičių rašė jo bendražygiai ar artimos aplinkos asmenys. Dar paskutiniaus nepriklausomos Lietuvos metais pasirodė M. Sleževičiaus idėjinio bendraminčio valstiečių liaudininkų lyderio Zigmo Toliušio nedidelės apimties brošiūra apie prieš metus mirusį M. Sleževičių. Kaip ir buvo galima numatyti, joje tik epizodiškai supažindinta su pagrindiniais aprašomo veikėjo biografijos epizodais, tarp jų ir politine veikla Pirmojo pasaulinio karo metais<sup>2</sup>.

<sup>1</sup> Römeris, M. *Dienoraštis. 1921 m. lapkričio 8-oji–1922 m. birželio 15-oji*. Vilnius, 2013, p. 34.

<sup>2</sup> Toliušis, Z. *Mykolas Sleževičius: biografijos bruožai*. Kaunas, 1940.

Mirus M. Sleževičiui, artimieji prikalbino Julijų Būtėną parašyti apie jį monografiją. J. Būtėnas, priklausydamas jauniems valstiečiams liaudininkams, artimai pažinojęs M. Sleževičių ir kitus jo artimos aplinkos politikus, ėmėsi šio darbo. Jį pradėjo 1940 m. pradžioje. Per trumpą laiką J. Būtėnui pavyko apklausti nemažai artimai M. Sleževičių pažinojusių asmenų. Apie tai būsimos monografijos autorius rašė dienoraštyje. Iš jo įrašų paaiškėjo, jog J. Būtėnui per pusę metų (iki 1940 m. vasarą SSRS įvykdytos Lietuvos okupacijos) pavyko parašyti nemažai knygos rankraščio teksto. Autorius, prieš pat Lietuvos okupaciją parašęs skyrių „IV ministerių kabineto pirmininkas“, ne kaip jautėsi: „Laužiau galvą, kaip toliau reikės rašyti: juk teisybės nepraleis cenzūra“ (turėtas omenyje tuometinis autoritarinis valdymas Lietuvoje – M. T.). O Lietuvą okupavus SSRS, J. Būtėnas apsisprendė baigti knygos rašymą: „Kokia dabar galėjo būti prasmė toliau rašyti M. Sleževičiaus monografiją, kas ją leis, kam ji reikalinga? Juk netrukus svarbesnieji partijų veikėjai atsiders už kalėjimo grotų. Prof. K. Sleževičius tada man sakė: „Laiku brolis pasimirė, o būtų dabar tąsomas“. Tuomet J. Būtėnas nuėjęs pas M. Sleževičiaus žmoną Domą Sleževičienę jai atidavė du egzempliorius (originalą ir nuorašą). Ji apgailėstavo, jog nebus toliau rašoma knyga<sup>3</sup>. Tačiau po Antrojo pasaulinio karo atsidūrusi JAV D. Sleževičienė išsaugojo rankraštį, ir jis buvo panaudotas po 14 metų išėivijoje net 11 autorių kolektyvo išleistoje knygoje apie M. Sleževičių<sup>4</sup>. Joje M. Sleževičiaus veikla Pirmojo pasaulinio karo metais aprašyta fragmentiškai.

Pažymėtina, jog išėivijoje autoriai susidūrė su didele problema – pagrindinių šaltinių trūkumu. Jie liko okupuotoje Lietuvoje. Dėl šios

<sup>3</sup> Būtėnas, J., Mackevičius, M. *Mykolas Sleževičius: Advokatas ir politikas*. Vilnius, 1995, p. 6–8.

<sup>4</sup> *Mykolas Sleževičius: [straipsnių rinkinys]* / Butėnas J., Mackevičius M., Škirpa K., Valuckas A., Novickienė B., Kardelis J., Novickis A., Šmulskštys L., Bildušas J., Audėnas J., Mikuckis J. Chicago, 1954.

priežasties išėivijoje ištirti M. Sleževičiaus politinę veiklą buvo neįmanoma. Galbūt todėl apie šią asmenybę rašyta daugiau atsiminimų forma. Pirmiausia tai pasakytina apie minėtą autorių kolektyvo knygą, su menkais pakeitimais perleista po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo<sup>5</sup>. Knygos autoriai – valstiečiai liaudininkai, išvien veikę su pagrindine aprašoma asmenybe. Svarbiausia, buvę M. Sleževičiaus bendraminčiai pernelyg sureikšmino šio politiko indėlį į aprašomus Lietuvos politinius įvykius. Tą patį galima pasakyti ir apie išėivijoje valstiečių liaudininkų leistus periodinius leidinius „Sėja“ ar „Varpas“, kurių proginiai numeriai būdavo skiriami 1939 m. mirusiam M. Sleževičiui. Objektvumo pasigendama ir valstiečių liaudininkų veikėjo paskutinio nepriklausomos Lietuvos žemės ūkio ministro Juozo Audėno knygoje apie valstiečius liaudininkus. J. Audėnas epizodiškai aptarė ir M. Sleževičiaus vaidmenį Pirmojo pasaulinio karo metais bei minėtoje partijoje<sup>6</sup>. Objektvumo trūksta ir išėivijoje išleistoje Jurgio Gliaudos knygoje „Sunkiausiu keliu“ (Chicago, 1973), kurioje daugiausia dėmesio skirta M. Sleževičiaus politinei veiklai nepriklausomybės pradžioje ginant Lietuvą nuo išorės priešų.

SSRS okupuotoje Lietuvoje M. Sleževičiaus veikla nesulaukė atskiro tyrimo. Istorija buvo klastojama, ir bet kokie objektvyesni tyrimai, ypač susiję su 1918–1940 m. Lietuva, tiesiog buvo neįmanomi. Iš išliekamąją vertę turinčių darbų, kuriuose minimas ir politikas M. Sleževičius, galima išskirti autorių kolektyvo darbą apie politines partijas Lietuvoje 1919–1926 m.<sup>7</sup> Tuo tarpu M. Sleževičiaus ankstesnė politinė veikla dėmesio nesulaukė.

Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, atsivėrus istorijos archyvams, pradėti Lietuvos politinio elito tyrimai. Taip atsirado darbų

<sup>5</sup> Būtėnas, J., Mackevičius, M. *Mykolas Sleževičius: Advokatas ir politikas*. Vilnius, 1995.

<sup>6</sup> Audėnas, J. *Lietuvos valstiečiai liaudininkai*. Brooklyn, New York, 1982.

<sup>7</sup> Noreikienė, S. Lietuvos valstiečių liaudininkų sąjunga. *Klasės ir politinės partijos Lietuvoje 1919–1926 metais*. Vilnius, 1978, p. 74–87 ir kt.

apie M. Sleževičiaus kaip ministro pirmininko<sup>8</sup> bei užsienio reikalų ministro veiklą<sup>9</sup>, jo parlamentinę veiklą<sup>10</sup>. Atskiri M. Sleževičiaus politinės veiklos epizodai aptarti ir daugelyje kitų istorikų knygų. Reikia paminėti istorikų Egidijaus Motiekos darbą apie Didįjį Vilniaus Seimą<sup>11</sup>, Rimanto Miknio<sup>12</sup> knygą apie Lietuvos demokratų partiją, Raimundos Lopatos<sup>13</sup> knygą apie Lietuvos politikų veiklą Pirmojo pasaulinio karo metais, Alfonso Eidinto<sup>14</sup> knygas apie Lietuvos prezi-

<sup>8</sup> Čepas, R. Ministras pirmininkas Mykolas Sleževičius. *Lietuvos Respublikos Ministras Pirmininkas 1918–1940*. Vilnius, 1997, p. 71–117.

<sup>9</sup> Kasparavičius, A. Mykolo Sleževičiaus profilis tarpukario Lietuvos užsienio politikoje (1919 04 12–10 06 ir 1926 06 15–12 16). *Lietuvos užsienio reikalų ministrai 1918–1940*. Kaunas, 1999, p. 197–225.

<sup>10</sup> Stakeliūnaitė, D. Liaudininkai koaliciniuose žaidimuose (1918 m. gruodis–1919 m. spalį). *Darbai ir dienos*, 1998, t. 7, p. 121–140; Stakeliūnaitė, D. 1926 m. gruodžio 17 d. perversmo padarinių legalizavimas: Lietuvos valstiečių liaudininkų sąjungos vadovybės pozicija. *Istorija*, Vilnius, 1999, XLI, p. 34–39; Stakeliūnaitė, D. Valstiečiai liaudininkai Steigiamajame seime (1920 06 19–1922 02 02): tarp koalicijos ir opozicijos. *Politikos mokslų almanachas*, 2010, t. 7, p. 35–62; Stakeliūnaitė, D. Valstiečiai liaudininkai Lietuvos Respublikos vidaus politikoje 1918 m. pabaigoje–1926 m.: parlamentinė veikla. Daktaro disertacija. Humanitariniai mokslai, istorija (05 H). Kaunas, 2000, *Lietuvos nacionalinė biblioteka rankraščių skyrius*, f. 132–1469; Stakeliūnaitė, D. Sleževičius Mykolas. *Lietuvos Steigiamojo Seimo (1920–1922 metų) narių biografinis žodynas*. Sudarė A. Ragauskas, M. Tamošaitis, (Didysis Lietuvos parlamentarų biografinis žodynas, t. 2). Vilnius, 2006, t. 2, p. 336–341; Stakeliūnaitė, D. Sleževičius Mykolas. *Lietuvos Respublikos I Seimo (1922–1923 metų), II Seimo (1923–1926 metų), III Seimo (1926–1927 metų) ir IV Seimo (1936–1940 metų) narių biografinis žodynas*. Sudarė A. Ragauskas, M. Tamošaitis, Didysis Lietuvos parlamentarų biografinis žodynas, t. 3. Vilnius, 2007, t. 3, p. 467–474; Stakeliūnaitė, D. Ministras pirmininkas Kazys Grinius valstiečių liaudininkų vidaus nesutarimų kontekste (1920 m. gegužė–1921 m. spalį). *Parlamento studijos*, 2016, nr. 21, p. 31–56.

<sup>11</sup> Motieka, E. *Didysis Vilniaus Seimas*. Vilnius, 2005.

<sup>12</sup> Miknys, R. Lietuvos demokratų partija 1902–1915 metais. *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*, t. 10. Vilnius, 1995.

<sup>13</sup> Lopata, R. Lietuvių inteligentijos politinė veikla 1914–1915 metais. *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*, t. 3. Vilnius, 1996.

<sup>14</sup> Eidintas, A. *Antanas Smetona ir jo aplinka*. Vilnius, 2012; Eidintas, A. *Aleksandras Stulginskis ir jo epocha*. Vilnius, 2014.

dentus Antaną Smetoną ir Aleksandrą Stulginskį, Artūro Svarausko<sup>15</sup> apie Lietuviių krikščionių demokratų partiją, Sandros Grigaravičiūtės apie Lietuvos Tarybos atstovavimą Sovietų Rusijoje 1918 m.<sup>16</sup>, kuriose daugiau ar mažiau bendroje to meto politinėje panoramoje atskleidžiami ir M. Sleževičiaus veiksmai.

Išanalizavus gausią istoriografiją, galima konstatuoti, jog M. Sleževičiaus politinė veikla ankstyvuojau laikotarpiu (iki Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo 1918 m.) iki šiol nesulaukė dėmesio arba pristatyta tik fragmentiškai aptariant kitų objektų tyrimus.

Baltą istoriografijos dėmę bent iš dalies užpildys šis straipsnis, kurio *tikslas* – ištirti M. Sleževičiaus veiklą Pirmojo pasaulinio karo laikotarpiu (1914–1918 m.).

Kad būtų pasiektas tikslas, išsikelti šie *uždaviniai*: 1. Įvertinti M. Sleževičiaus įsijungimą į dešinėsios pakraipos Lietuviių draugijos nukentėjusiems dėl karo šelpti (LDNKŠ) veiklą Rusijoje; 2. Atskleisti šio politiko vaidmenį Rusijos lietuviių seime Petrograde; 3. Išanalizuoti M. Sleževičiaus poziciją per Lietuvos socialistų liaudininkų partijoje vykusius nesutarimus; 4. Išryškinti M. Sleževičiaus veiklą Vyriausioje lietuviių taryboje Rusijoje; 5. Aptarti M. Sleževičiaus požiūrį į Lietuvos nepriklausomybės perspektyvas 1918 m. pradžioje.

Rašant straipsnį naudoti šie *tyrimo metodai*: aprašomasis, analizės, sintezės.

Kad būtų lengviau orientuotis aprašomuose įvykiuose ir naudojamuose šaltiniuose, straipsnyje datos pateikiamos senuoju stiliumi, o draugijų (organizacijų) pavadinimai – kaip „Visuotinėje lietuviių enciklopedijoje“, tik citatose ir šaltiniuose – kaip buvo įprasta nagrinėjamu laikotarpiu. Tačiau istorikų darbuose ir kitokio pobūdžio literatūroje datos pateiktos pagal naująjį stilių (tarp abiejų laiko skai-

<sup>15</sup> Svarauskas, A. *Krikščioniškoji demokratija nepriklausomoje Lietuvoje (1918–1940 m.): politinė galia ir jos ribos*. Vilnius, 2014.

<sup>16</sup> Grigaravičiūtė, S. Lietuvos Tarybos atstovavimas Sovietų Rusijoje 1918 metais. *Parlamento studijos*, 2017 m., Nr. 23, p. 11–44.

čiovimo stilių – dviejų savaitių intervalas). Norint išvengti painiavos, nuspręsta datas palikti kaip figūruoja šaltiniuose ir istorikų darbuose.

*Šaltinių apžvalga.* Rengiant straipsnį daugiausia remtasi gausia nagrinėjamo laikotarpio periodine spauda: „Lietuvos žiniomis“, „Lietuvos ūkininku“, „Naująja Lietuva“, „Lietuvių balsu“, „Vadu“, „Komunistu“ ir kt. Tyrimui labai padėjo publikuoti šaltinių leidiniai, tarp jų – Lietuvos Tarybos posėdžių protokolai<sup>17</sup>, Petro Klimo dienoraštis<sup>18</sup>. Daug medžiagos gausiuose aprašomų įvykių atsiminimuose<sup>19</sup>. Taip pat straipsnyje panaudoti minėtų ir kitų istorikų darbai.

## Lietuvių draugijoje nukentėjusiems dėl karo šelpti

1914 m. rugpjūtį kilęs Pirmasis pasaulinis karas sukretė Lietuvą. Carinė Rusija, rengdamasi karui su Vokietija, pradėjo skubią mobilizaciją, rekvizuoti arklus, vežimus ir ypač rusų kariuomenei reikalingą maistą. Padėtis Lietuvoje darėsi sudėtinga. „Dar nematyti karo galo, o jo skaudi letena jau užgulė beveik visą mūsų kraštą, neaplenkdamai nei varguolio grįčios, nei lobininko rūmų. Jau pusė Lietuvos guli išgriauta, kita gi – bailiai dairosi ir kasdien laukia nelaimės užgriūvant“, – 1915 m. vasarą rašė „Lietuvos žinios“<sup>20</sup>. Dėl karo veiksmų iš pagrindų pablogėjo gyventojų padėtis, atsirado daug pabėgėlių.

Reaguodami į sudėtingą padėtį karo pradžioje, Vilniuje įvairių partijų atstovai įkūrė Lietuvių politikos centrą, jis daug dėmesio skyrė karo problemoms ir Lietuvos ateities klausimams. Lietuvių politikos centras pirmiausia stengėsi pagelbėti nuo karo nukentėjusiems Lietu-

<sup>17</sup> Lietuvos Taryba ir nepriklausomos valstybės atkūrimas 1914–1920 metų dokumentuose. Sudarė A. Eidintas, R. Lopata. Vilnius, 2017.

<sup>18</sup> Klimas, P. *Dienoraštis*. Chicago, 1988.

<sup>19</sup> Pvz., Skipitis, R. *Nepriklausomą Lietuvą statant: atsiminimai*. Chicago, 1961; Yčas, M. *Atsiminimai. Nepriklausomybės keliais*. Antroji laida. Chicago, 1991, t. II ir kt.

<sup>20</sup> Lietuvių Draugijos nukentėjusiems dėl karo gyventojams agronomijos ir teisių pagalbai teikti Valdyba. Lietuvos visuomenei. *Lietuvos žinios*. 1915, birželio 10 (Nr. 65), p. 1.

vos gyventojams. Tuo tikslu nuspręsta steigti draugiją. 1914 m. lapkričio viduryje buvo įregistruoti Lietuvių draugijos nukentėjusiems dėl karo šelpti (LDNKŠ) įstatai. Draugijos steigėjai: pris. adv. Petras Leonas, Rusijos Dūmos atstovas Martynas Yčas, Antanas Smetona, Emilija Vileišienė, d-ras Antanas Vileišis, kun. Konstantinas Olšauskas ir inž. Jonas Mašiotas<sup>21</sup>. Gruodžio 7 d. įvykusiame susirinkime draugijos pirmininku išrinktas M. Yčas, o vicepirmininkais – A. Smetona ir kun. Juozapas Kukta<sup>22</sup>. Žvelgiant per ideologinę prizmę – valdybos daugumą sudarė dešiniųjų pažiūrų, nors susirinkime dalyvavo ir kairiosios ideologijos atstovų. Tarp jų ir M. Sleževičius, kuriam „susirinkimas darė nemalonų įspūdį“. Jam į akis kliuvo auditorijos sudėtis („čia buvo mažne visa Vilniaus lietuvių inteligentija, vietiniai bei kauniškiai kunigai ir kelios dešimtys tarnaičių“), susirinkimo vedėjo netolerancija savo pažiūrų priešininkams bei „dešiniųjų aklas užsispirimas neišleisti į komitetą negeistinių jiems žmonių“<sup>23</sup>.

Taip atsitikus, 1915 m. pradžioje iš LDNKŠ nusprendė pasitraukti kairieji. LDNKŠ atstovas Martynas Januškevičius 1915 m. pradžioje pareiškė išstojęs iš draugijos. Pasitraukimo priežastis – „Dabartinis gi draugijos komitetas atstovauja tik klerikalų tautininkų srovę, ir visos pastangos pataisyti jo „vienašalumą“ nuėjo ant niekų dėlei minėtosios srovės užsispyrimo“<sup>24</sup>. M. Januškevičiaus pavyzdžiu iš LDNKŠ išėjo Pranas Keinys, Andrius Bulota, Jonas Vileišis, Felicija Bortkevičienė, Jurgis Šaulys, Julija Žymantienė-Žemaitė, M. Sleževičius ir kiti<sup>25</sup>. Nuo šiol LDNKŠ liko vieni dešinieji, o šią draugiją palikę kairieji gegužę

<sup>21</sup> Gk. Lietuvių draugija nukentėjusiems dėl karo šelpti. *Lietuvos žinios*. 1914, lapkričio 21 (Nr. 182), p. 21.

<sup>22</sup> *Lietuvių draugijos Centralinio komiteto nukentėjusiems dėl karo šelpti apyskaita: nuo 1914 m. lapkričio mėn. 22 d. ligi 1915 m. liepos mėn. 1 d.* Petrapilis, 1915, p. 4.

<sup>23</sup> M. [Sleževičius M.]. „Lietuvių draugijos nukentėjusiems dėl karo šelpti“ nepaprastas visuotinas narių susirinkimas. *Lietuvos žinios*. 1914, gruodžio 17 (Nr. 193), p. 2.

<sup>24</sup> Iš „Lietuvių Draugijos nukentėjusiems dėl karo šelpti“. *Lietuvos žinios*. 1915, sausio 4 (Nr. 1), p. 2.

<sup>25</sup> Iš Lietuvių draugijos nukentėjusiems nuo karo šelpti išstojo... *Lietuvos ūkininkas*. 1915, (Nr. 3), p. 28–29.



įsteigė Lietuvos draugiją nukentėjusiems dėl karo gyventojams agronomijos ir teisių pagalbai teikti (draugija sutrumpintai vadinta Agromų draugija). Atrodo, M. Sleževičiaus pasitraukimą iš LDNKŠ ir įstojimą į Agromų draugiją lėmė solidarizavimasis su kitais kairiųjų pažiūrų veikėjais.

Gegužės 21 d. Vilniuje įvykusiame steigiamajame šios draugijos susirinkime dalyvavo daugiau nei 40 žmonių, įstoti į draugiją išreiškė norą ir keli neatvykę. Susirinkime nurodytas pagrindinis draugijos tikslas – „gaivinti nukentėjusius dėl karo ūkius“. Šį tikslą pasiekti draugija ketino: a) pirkdama arklius ir galvijus, b) tiekdamą ūkio įrankius, c) rūpindamasi sėkla, d) ieškodama prieinamo ir pigaus kredito nukentėjusiems dėl karo, e) rūpindamasi, kad pašauktųjų į karą šeimų žemė būtų dirbama, f) steigdamą ūkio, vartotojų ir kredito kooperacijos įstaigas, g) steigdamą vietos ūkio biurus darbininkų ir darbo ieškančiųjų „reikalams tenkinti“, suteikdamą agronomijos ir teisių patarimų vietos žmonėms. Draugija veikė Vilniaus, Kauno, Gardino ir Suvalkų gubernijose<sup>26</sup>. Įsteigta nauja draugija, pasak J. Vileišio, nė nemanė varžytis su LDNKŠ: esą pastaroji – daugiausia labdarybės įstaiga, kuriai rūpi teikti laikiną pagalbą nukentėjusiesiems, o naujosios draugijos uždavinys – „sutvarkyti iširusį dėl karo ekonominį Lietuvos gyvenimą“<sup>27</sup>. Agromų draugijos išrinktosios valdybos nariai pagal pareigas pasiskirstė taip: pirmininkas J. Vileišis, pavaduotojas Steponas Kairys, kasininkas Pelikšas Bugailiškis, sekretorius Jonas Kriščiūnas, jo pavaduotojas Mykolas Biržiška<sup>28</sup>. Visi jie priklausė LDP arba LSDP. M. Sleževičius (kartu su A. Janulaičiu) įėjo į draugijos teisininkų komisijos sekciją bei (kartu su Juozu Pakniu) į kooperacijos komi-

<sup>26</sup> Lietuvos draugijos nukentėjusiems dėl karo gyventojams agronomijos ir teisių pagalbai teikti įstatai. Vilnius, 1915 m. *LMAVB RS*, f. 70–419.

<sup>27</sup> Vanagas, J. Įsteigiamasis „Lietuvių Draugijos nukentėjusiems dėl karo gyventojams agronomijos ir teisių pagalbai teikti“ susirinkimas. *Lietuvos žinios*. 1915, gegužės 24 (Nr. 58), p. 1–2.

<sup>28</sup> Lietuvos Draugijos agronomijos ir teisių pagalbai teikti nukentėjusiems nuo karo šelpti“ išrinktosios valdybos nariai... *Lietuvos ūkininkas*. 1915 m., Nr. 19, p. 172.

sijos sekciją<sup>29</sup>. M. Sleževičius priklausė ir draugijai „Sveikata“, veiklą pradėjusiai 1915 m. gegužę.<sup>30</sup>

Kaip matome, 1915 m. Lietuvoje veikė dvi panašaus pobūdžio draugijos, kurių sudėtis ideologiškai skyrėsi. Abiejų draugijų veikla pasunkėjo Lietuvos teritoriją palikus Rusijos karinėms pajėgoms. 1915 m. rugsėjo 5 d. išėjusiame paskutiniame „Lietuvos žinių“ numeryje skaitytojams buvo pranešta, kad tą dieną iš Vilniaus pasitraukė rusų kariuomenė. „Vilnius – Lietuvos širdis, senovės lietuvių sostinė. Netrukus miestan įeis vokiečių kariuomenė. Lietuvoje atsiveria naujas gyvenimo lapas. Koksai bus tas gyvenimas, tuo tarpu ne laikas dar spręst. Laikykimės vienybėje, visai ramiai, be jokių išsišokimų, kaip pridera seniausiems miesto piliečiams“<sup>31</sup>. Rusijos spaudą pakeitė prasidėjusi Vokietijos okupacija.

Pakitusiomis sąlygomis M. Yčui ir daliai LDNKŠ narių pasitraukus į Rusiją (draugijos pirmininku Lietuvoje tapo A. Smetona), draugija, šelpdama vietos lietuvius, atliko milžinišką darbą (karo pabaigoje Rusijoje veikė apie 250 draugijos skyrių<sup>32</sup>). Į šios organizacijos veiklą įsijungė ir M. Sleževičius, tuo metu su žmona pasitraukęs į Rusiją. Kaip atsiminimuose nurodo šios organizacijos (kitur nurodomas komitetas) pirmininkas M. Yčas, iš pradžių M. Sleževičius buvo įstojęs į „Visos Rusijos Zemstvų organizaciją bei Obyvatelių Komitetą, bet kaip geras lietuvis ir patriotas, matyti, jautė pareigą dirbti lietuviams“. Įkalbėtas Stasio Šilingo M. Sleževičius įsijungė į LDNKŠ. Apie tai M. Yčas atsiminimuose rašo: „Nelengvas, matyti buvo toks persilaužimo momentas, bet jis jį nugalėjo. (...) Jis įėjo į mano kabinetą šiek tiek sujaudintas ir drebančiu balsu pasakė:

<sup>29</sup> Iš Liet. agron. ir teisių pagalbai teikti draugijos. (*Valdybos posėdyje birželio 5 d.*) *Lietuvos žinios*. 1915, birželio 7, (Nr. 64), p. 4.

<sup>30</sup> Smetona, A. Sveikatos ir Agronomijos bei teisininkų draugijos. *Vairas*. 1915 m., Nr. 18, p. 281–282.

<sup>31</sup> Naujas gyvenimo lapas. *Lietuvos žinios*. 1915, rugsėjo 5, p. 1.

<sup>32</sup> Čepėnas, P. *Naujųjų laikų Lietuvos istorija*. Fotografinis leidimas. Vilnius, 1992, t. II, p. 47.

– Štai, pone pirmininke, ir aš atėjau pas Tamstą dirbti.

– Man labai malonu Tamstą pasveikinti, bet aš norėčiau Tamstos žodžius pataisyti, būtent ne p a s m a n e, bet p a s m u s ir s a v e. Mes visi čia dirbame s a v o t a u t o s gelbėjimo darbą... Tenka tik pasidžiaugti, kad C. Komitetas susilaukia vis daugiau darbininkų<sup>33</sup>.

Taigi nors M. Sleževičius buvo kairiųjų pažiūrų ir prieš karą kritikavo patį M. Yčą, jis sutiko užimti ypatingojo Pietų Rusijai įgaliotinio vietą. Jis 1916 m. vasarį Petrograde lietuvių suvažiavime ilgoje kalboje aptarė sunkią lietuvių padėtį Pavolgio regione<sup>34</sup>. Voroneže publikuotame leidinyje<sup>35</sup>, adresuotame LDNKŠ CK, M. Sleževičius pateikė ataskaitą apie šios draugijos įgaliotinio Jaroslavyje kunigo Gustaičio ir jo skyriaus veiklą (ją M. Sleževičius revizavo 1917 m. spalį ir gruodį). M. Sleževičiaus „darbuotė“, M. Yčo teigimu, buvo „labai naudinga; jis daug prisidėjo prie kontroliavimo ir įvedimo tvarkos įvairiuose skyriuose bei įstaigose. Komitetas jo darbuotę visuomet aukštai vertindavo“<sup>36</sup>. „Jis kontroliavo skyrius bei įgaliotinius ir daug prisidėjo prie atskaitomybės sutvarkymo. Einant savo tarnybą, jam dažnai tekdavo susidurti su įvairiais organizacijos netobulumais ir iškelti prieš C. Komitetą kai kuriuos nemalonus įgaliotinių darbus. Nors kiti jo partijos nariai buvo griežtai nusistatę prieš C. K., jis tačiau niekad nenaudojo savo tarnyboje susektų paslapčių partiniams tikslams. Atsimenu, pas vieną įgaliotinį kun. B. surado kompromituojantį dokumentą – suklastotą parašą sąskaitoje (...). Jis tą dokumentą atvežė mums į C. Komitetą ir įteikė prezidentui, tačiau niekas iš jo partinių draugų nesužinojo apie tą pikantišką dokumentą. Šitas skandalingas dokumentas veikiausiai būtų buvęs „Naujosios Lietuvos“

<sup>33</sup> Yčas, M. *Atsiminimai. Nepriklausomybės keliais*. Antroji laida. Chicago, 1991, t. II, p. 121–122.

<sup>34</sup> Spaknys. Lietuvių suvažiavimas. *Vadas*. 1916, kovo 15, p. 8–9.

<sup>35</sup> *Tremtiniai Rusijoj ir jų globėjai. Oficialūs M. Sleževičiaus pranešimai Centro Komitetui l.d.n.d.k.š.* Voronežas, 1918.

<sup>36</sup> Yčas, M. *Atsiminimai. Nepriklausomybės keliais*. Antroji laida. Chicago, 1991, t. II, p. 141–142.

skiltyse stambiausiomis raidėmis paskelbtas, jei ne Mykolo Sleževičiaus diskrecija<sup>37</sup>.

Kad M. Yčas išsakyti žodžiai teisingi, liudija ypatingojo įgaliotinio M. Sleževičiaus parengtos išsamios ataskaitos apie jo vizituotų LDNKŠ skyrių veiklą. Ataskaitos buvo skirtos LDNKŠ vadovybei, t. y. ne viešai naudoti. Tačiau suėmus Vyriausiosios lietuvių tarybos Rusijoje (VLTR) narius bei perėmus jos dokumentus, tarp kurių buvo ir M. Sleževičiaus rašytos ataskaitos, jos atsidūrė komunistų rankose. Kadangi LDNKŠ įgaliotinis savo ataskaitose aprašė ir negatyvius LDNKŠ skyrių ir narių darbus, tai dabar komunistams atsirado puiki galimybė tai paviešinti, siekiant tik negatyviai nušviesti LDNKŠ veiklą. Lietuvos komunistų partijos (LKP) lyderis Zigmas Aleksas Angarietis didelę dalį M. Sleževičiaus ataskaitų ištraukų apie LDNKŠ pateikė Voroneže leistame periodiniame leidinyje „Komunistas“<sup>38</sup>.

Iš M. Sleževičiaus ataskaitų paaiškėja, kad Rusijoje veikusiuose LDNKŠ skyriuose būta didelių problemų, sunkumų, ypač į akis krito jų skyrių vadovybės nesąžiningumas skirstant draugijos lėšas bei naudojantis turtu. Dėl to draugijos skyrių kasos knygos buvo vedamos neteisingai ar visai nepildomos. Dažnai ataskaitose minimi netaktiški skyrių vadovybės santykiai su pavaldiniais bei tremtiniais. Kaip pavyzdį galima paminėti M. Sleževičiaus ataskaitos ištrauką apie Rostovo prie Dono skyriaus veiklą: „Kasos knygos nuo lapkričio iki 31 gegužės d. buvo vedamos didžiausioj betvarkėj. Daug vietų užbraukyta, daug įrašyta, daug skaitlinių pataisyta; sumos netinkamai pamuštos; ištisi puslapiai išbraukti“. „Materialė knyga... iki šiol nevedama... O nėra materialės knygos, iš kurios galima būtų patikrinti tikrasai dalykų stovis“, „Apsijėjimas su tremtiniais labai šurkštus“.

<sup>37</sup> Yčas, M. Rusijos lietuvių pastangos kovose už Lietuvos nepriklausomybę. *Pirmasis nepriklausomas Lietuvos dešimtmetis*. Kaunas, 1990, p. 21–33.

<sup>38</sup> Angarietis, Z. Žmonių geradėjai. *Komunistas*. 1918 m., Nr. 7, p. 51–52; Nr. 8, p. 57–58; Nr. 9, p. 70–71; Nr. 12, p. 97–98; Nr. 13, p. 107; Nr. 14, p. 113–114; Nr. 15, p. 122–123; Nr. 16, p. 129–130.

Net po keturių mėnesių antrą kartą atvykęs į Rostovo prie Dono skyrių M. Sleževičius, jo teigimu, rado „pilną anarchiją“<sup>39</sup>. O štai apsilenkęs Simbirske 1916 m. liepos 20 d. jis labai kritiškai įvertino LDNKŠ vietos skyriaus vadovo Avižonio bendravimą su aplinkiniais. Pastarasis esą „priversdavo žmones po kelias dienas lankytis į kanceliariją, visą dieną ten išstovėti, tik po 3–5 valandų stovėjimo pasakydavo žmonėms, kad jie rytdieną ateitų. – ir vėl tas pats pasikartodavo“<sup>40</sup>. Tokių ir panašių negerovių gausu M. Sleževičiaus parengtose ataskaitose. Iš jų matyti, kad pabėgėlių padėtis buvo sudėtinga ne tik dėl karo, bet ir dėl dalies LDNKŠ skyrių vadovų netinkamo darbo ir santykių su pavaldiniais bei Rusijoje atsidūrusiais tėvynainiais. Tuo tarpu, kaip matyti iš surašytų ataskaitų, jų autorius M. Sleževičius, besirūpindamas lietuvių pabėgėliais, apkeliavo didelę dalį Rusijos teritorijos, vizitavo daug LDNKŠ skyrių ir, būdamas labai įsigilinęs į pabėgėlių problemas, kiek leido to meto sudėtingos sąlygos prisidėjo prie LDNKŠ veiklos gerinimo.

## Rusijos lietuvių seime Petrograde

1915 m. Lietuvą okupavusi Vokietija uždraudė bet kokią politinę veiklą Lietuvos teritorijoje. Todėl lietuvių ir kitų svetimos valdžios kontroliuojamų tautų atstovams tinkamiausia vieta laisviau išsakyti politines nuostatas tapo neutrali Šveicarija ar Švedija. Čia per karą keliose konferencijose lietuviai pasisakė už Lietuvos nepriklausomybę. Tokių pat tikslų siekė ir JAV lietuviai.

Padėtis keitėsi ir Rusijoje, į kurią karo pradžioje iš Lietuvos pasitraukė apie 300 tūkst. lietuvių. Iš pradžių vietos lietuviai buvo už Lietuvos autonomiją Rusijos sudėtyje. O dar karo pradžioje „gintarinės deklaracijos“ autoriai (Jonas Basanavičius, Donatas Malinauskas) visos lietuvių tautos vardu pasisakė už paramą Rusijai, pabrėždami: „isto-

<sup>39</sup> Angarietis, Z. Žmonių geradėjai. *Komunistas*. 1918 m., Nr. 12, p. 97–98.

<sup>40</sup> Angarietis, Z. Žmonių geradėjai. *Komunistas*. 1918 m., Nr. 14, p. 113.

rinė Rusijos misija – būti tautų išlaisvintoja<sup>41</sup>. Bet 1917 m. pradžioje padėtis iš esmės pasikeitė. Įvykus Vasario revoliucijai, vietos lietuvių periodiniame leidinyje „Naujoji Lietuva“ pačiame viršuje po pavadinimo pateiktas užrašas, atspindintis to meto lietuvių tautos lūkesčius: **„Sutrupo vergijos retežiai. Rusija nusikratė sauvalių despotų Romanovų jungo. Tegyvuoja revoliucija! Tegyvuoja laisva demokratinė Rusijos tautų federacija!**“<sup>42</sup> „Naujosios Lietuvos“ vedamojo straipsnio autoriaus supratimu, įvykiai Rusijoje suvokti, kaip **„visiška taip lietuvių taip ir kitų tautų politinio apsisprendimo laisvė“**<sup>43</sup>.

Naujomis sąlygomis Rusijoje lietuvių politikai ėmė aktyviau, svarbiausia, ir legaliai veikti. Veiklą atgaivino ar naujai įsikūrė lietuvių politinės partijos<sup>44</sup>. Ta proga vasario 11 d. Rusijos sostinėje Petrograde (lietuvių vadinamame Petrapiliu) įvyko įvairių lietuvių srovių susirinkimas. Jame buvo pasiūlyta bendra trijų partijų – Demokratinės tautos laisvės santaros, socialdemokratų ir socialistų liaudininkų – rezoliucija, kurioje, be kita ko, buvo sakoma: „*Manydami*, 1) kad vienintelis Lietuvių Tautos tikslas tegali būti – laisvės įsigijimas savo likimui spręsti; 2) kad Lietuvių Tautai Laisvės įsigijimas tegalimas tik nuolatinio, organizuoto politinio darbo keliu, kuriuo būtų nuoseklia, viso pasaulio tautoms reikiama Lietuvių Tautos valia, – *skaito reikalinga* sudaryti tam tikrą autoritetinę organą, būtent – Lietuvių Tautos Tarybą“<sup>45</sup>.

Po dviejų dienų įvykusiame steigiamajame Lietuvių tautos tarybos (LTT) posėdyje iš kiekvienos lietuvių partijų buvo išrinkta po tris atstovus, tarp jų iš socialistų liaudininkų: Petras Balys, P. Bakanauskas ir Vaclovas Bielskis<sup>46</sup>. Kaip matyti, tuo metu tarp socialistų liaudi-

<sup>41</sup> *Lietuvos Taryba ir nepriklausomos valstybės atkūrimas 1914–1920 metų dokumentuose*. Sudarė A. Eidintas, R. Lopata. Vilnius, 2017, p. 122.

<sup>42</sup> *Naujoji Lietuva*. 1917, kovo 11, p. 1.

<sup>43</sup> Caro vyriausybę nuvertus (vedamasis). *Naujoji Lietuva*. 1917, kovo 11, p. 1.

<sup>44</sup> Grigaravičius, A. Politinių pabėgėlių veikla Rusijoje 1917 metais. *Darbai ir dienos*. 2013, t. 60, p. 23–72.

<sup>45</sup> Tautos Taryba. *Naujoji Lietuva*. 1917, kovo 19, p. 2.

<sup>46</sup> Ten pat.

ninkų didesnę svorį turėjo Rusijos sostinėje veikę minėti šios partijos nariai. Antai kovo 26 d. Lietuvos demokratų (socialistų–liaudininkų) partijos Petrogrado srities steigiamajame susirinkime į Petrogrado srities valdybą išrinkti: V. Bielskis, M. Januškevičius, P. Balys, P. Bakanas ir B. Matulionis, o kandidatais – O. Puodžiūnaitė ir J. Bartašius. Tuo tarpu renginį atidaręs ir kartu su F. Bortkevičiene padaręs partijos veiklos apžvalgą M. Sleževičius tebuvo išrinktas tik į partijos literatūros komisiją. Į partijos vadovybę taip pat nebuvo išrinkta ir F. Bortkevičienė; kartu su dar keliais nariais ji įėjo į literatūros ir finansų komisijas<sup>47</sup>. Tuo metu buvę LDP senbuviai F. Bortkevičienė ir M. Sleževičius buvo nustumti į antrą planą ir partijos vairą į savo rankas paėmė kiti asmenys. Pažymėtina, kad tuo metu dar veikė viena partija – LSLP, kuriai priklausė visi minėti asmenys tarp jų – F. Bortkevičienė ir M. Sleževičius. Jie kartu atstovavo ir Rusijos lietuvių seime Petrograde (RLSP) 1917 m. gegužės pabaigoje–birželio pradžioje.

Dėmesio vertas epizodas: dar 1917 m. kovo 13 d. LTT sudarė Laikinąjį Lietuvos valdymo komitetą, kuris balandžio 20 d. ir 26 d., svarstydamas Lietuvos valdymo klausimą, be kita ko nutarė pristatyti Laikinajai Rusijos vyriausybei (vadovaujamai G. Lvovo), kad ji paskirtų Kauno gubernijos komisaru „pilietį, prisiekusį advokatą Mykolą Sleževičių“<sup>48</sup>. Numatymas M. Sleževičių skirti į tokias aukštas pareigas leidžia kalbėti apie jo, pirmiausia kaip teisininko, autoritetą pripažinimą. Tačiau jam neteko eiti minėtų pareigų, nes laikinoji Rusijos vadovybė rimtai nežiūrėjo į Laikinąjį Lietuvos valdymo komitetą. Todėl į jo prašymą nebuvo reaguota.

Tiesa, iš Petro Klimo dienoraščio paaiškėja, jog Lietuvoje buvo paskleista kiek kitokia žinia: Rusijoje Vilniaus gubernatoriumi esąs paskirtas M. Sleževičius, o Suvalkų gubernatoriumi – Kazys Grinius.

<sup>47</sup> Krikščiūnas, J. Lietuvos Demokratų (Socialistų–Liaudininkų) Partijos Petrapilio srities Steigiamasai susirinkimas. *Naujoji Lietuva*. 1917, kovo 31, p. 1.

<sup>48</sup> Pirmininkas baronas Šilingas S., sekretorius Noreika L. Laikinojo Lietuvos Valdomojo Komiteto pirmieji darbai. *Lietuvių balsas*. 1917, gegužės 25 (Nr. 36), p. 1.

Tokia žinia buvo sutikta juokais, kad „Rusijos lietuviai vis dar apie „gubernatorius“ tesvajoja. Rasi ir jie iš rusofilų kiauto kada išsiners...“<sup>49</sup> Kaip matyti, tėvynėje gyvenę lietuviai politikai tuo metu kitaip suvokė savo šalies perspektyvas nei Rusijoje veikę tėvynainiai, pernelyg daug dėję vilčių į šią valstybę.

Idėja šaukti lietuvių seimą tuometėje Rusijos sostinėje kilo LTT (pirmininkas S. Šilingas). Rinkimai numatyti 1917 m. gegužės pabaigoje. Atstovus į Seimą galėjo rinkti visi Rusijoje gyvenantys lietuviai, neišskiriant karininkų, vyrai ir moterys, sulaukę 18 metų. Vieną atstovą turėjo rinkti 200 lietuvių. Mažesnėse kolonijose vieną asmenį galėjo rinkti nuo 50 iki 200 lietuvių. Pagal numatytą tvarką balsavimas turėjo būti tiesioginis, lygus ir slaptas. LTT atsišaukime buvo kviečiami atstovai atvykti į Seimą – „kurti Laisvos Demokratinės Lietuvos“<sup>50</sup>.

Į gegužės pabaigoje – birželio pradžioje dirbusį RLSP atvyko 334 atstovai, tačiau tik 320 atstovų mandatai buvo pripažinti galiojančiais. Seimo atstovai pagal partinę priklausomybę buvo pasiskirstę taip: socialistų liaudininkų – 90 atstovų, krikščionių demokratų – 41, socialdemokratų – 39, katalikų tautininkų – 32, Santaros – 30, Tautos pažangos – 20, nepartinių – 51, bolševikų – 2<sup>51</sup>. Kaip tiksliai pastebėjo Augustinas Voldemaras, Petrograde geriausiai buvo susiorganizavę socialistai liaudininkai, todėl nenuostabu, kad jie ir laimėjo daugiausiai vietų<sup>52</sup>.

Gegužės 29 d. posėdyje po didelių diskusijų priimtas socialistų liaudininkų siūlymas rinkti į prezidiumą iš visų keturių partijų po tris žmones, kad po vieną galėtų dalyvauti pačiame prezidiume, o po du sekretoriare. Išrinkti LSDP atstovai Smolskis, Rasikas, Čiurlys, socialistai liaudininkai V. Bielskis, Vaitiekūnas, Serbenta, Santaros –

<sup>49</sup> Klimas, P. *Dienoraštis*. Chicago, 1988, p. 156.

<sup>50</sup> Lietuvių Tautos Taryba. Visiems Rusijos lietuviams. *Naujoji Lietuva*. 1917, balandžio 29, p. 2.

<sup>51</sup> Čepėnas, P. *Naujausiųjų laikų Lietuvos istorija*. Vilnius, 1992, II tomas, p. 66.

<sup>52</sup> Voldemaras, A. Petrapilis. Gegužės 25 d. Ką parodė rinkimai Seiman Petrapilyje? *Lietuvių balsas*. 1917, gegužėd 25 (Nr. 36), p. 1.



S. Šilingas, Burba, A. Vokietaitis, Tautos pažangos – A. Voldemaras, Blynas, Bužinskis. Iš jų į Seimo prezidiumą išrinkti Smolskis, V. Bielskis, Šilingas ir A. Voldemaras. Kiti liko sekretariate<sup>53</sup>.

Kaip matome, M. Sleževičius nebuvo išrinktas į Seimo prezidiumą kaip socialistų liaudininkų atstovas, nors Seime socialistai liaudininkai turėjo daugumą. Galėjo įtakos turėti ir tai, jog M. Sleževičius į RLSP atvyko kiek vėliau nei kiti jo frakcijos nariai<sup>54</sup>. Sprendžiant iš išlikusios informacijos, RLSP iš socialistų liaudininkų aktyviausiai reiškesi P. Balys ir M. Januškevičius. Kaip paaikškėjo iš pasisakymų RLSP, minėti socialistų lyderiai turėjo savitą požiūrį į Lietuvos ateitį. M. Januškevičius savo kalboje priėjo išvadą, jog Lietuva dar negali reikalauti nepriklausomybės, tik apsisprendimo teisės. Toks M. Januškevičiaus pasisakymas labai nustebino susirinkusiuosius<sup>55</sup>.

Tame pačiame gegužės 31-osios vakaro RLSP posėdyje tuoj po M. Januškevičiaus kalbėję J. Tumas, M. Sleževičius ir A. Voldemaras išsakė kitokią nei M. Januškevičiaus poziciją dėl Lietuvos ateities. J. Tumo supratimu, „laisvoj Rusijoje gimė laisva, nedidelė lietuvių demokratija, nes Rusijos revoliucinė visuomenė paskelbė laisvės obalsį. Tik lenkai dar nenori išsižadėti Lietuvos, jie jos nepripažįsta. (...). Vokiečiai Lietuvos nebeatiduos. (...). Jie į lietuvius žiūri kaip ne visai į civilizuotą tautą. Visai kita būtų, jeigu Lietuva gautų nepriklausomybę. (...). Troškimas lietuviuose laisvės jau seniai augo. Rusų tik valdžia nedavė lietuviams nei pajudėti. (...). Jeigu pas mus yra obalsis nepriklausomybė, tai mes ir turim jį visur patys kelti. Jokia demokratija, pati atėjusi, nepasakys: šia jums lietuviai nepriklausomybė“<sup>56</sup>.

Po J. Tumo kalbėjęs M. Sleževičius, priminęs DVS, nurodė, kad jau ir tuomet buvo pasakyta, kad Lietuva turi būti laisva, lietuviai patys

<sup>53</sup> Rgn. Rusijos lietuvių Seimas. Gegužės 29 d. posėdžio aprašymas. *Lietuvių balsas*. 1917, birželio 22, p. 2.

<sup>54</sup> Sugintas, A. Bendrojo darbo bare. *Sėja*, 1969 m., Nr. 4, p. 45.

<sup>55</sup> Rusijos Liet. Seimas. Trečioji diena 29 geg. *Vadas*. Birželio 11, p. 110.

<sup>56</sup> Pr. T. Rusijos Lietuvių Seimas. *Lietuvių balsas*. 1917, birželio 4, p. 1.

privalo spręsti savo likimą. Jo teigimu, karo metu dar aiškiau iškilo tas laisvės šūkis, nes ir kariaujančios valstybės, norėdamos pritraukti prie savęs mažąsias tautas, pasiskelbė kariaujančios už prispaustąsias tautas. Tas „mestas šūkis rado miniose derlingą dirvą“. Nors po Vasario revoliucijos naujoji Rusijos valdžia deklaravo demokratines nuostatas, M. Sleževičius vis dėlto atsargiai vertino Rusiją: „Bet ir laisvę reikia giliau suprasti. Tegul bus demokratingiausias rusų steigiamasis susirinkimas, bet jeigu jis pasakys, kad jūs be mūsų negalit savo likimo spręsti, tai juk vistiek bus laisvės varžymas. Tegul tik rusams pasisektų sumušti vokiečius ir paimti kadetams viršų, gal rusai vėl būtų monarchija“. Taip pat M. Sleževičius nesibaimino, kad atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, joje valdžią gali paimti „konservatyviniai lietuvių elementai“, t. y. dešinieji. M. Sleževičiaus supratimu, „to bijoti nėra ko, lai kokią dešimtį metų ir viešpataus klerikalai Lietuvoje, bet per tą laiką liaudis susipras ir pati ims valdyti save“. O dėl Lietuvos ateities perspektyvų M. Sleževičius buvo įsitikinęs, „jeigu mes statysim tik apsisprendimo obalsį, tai rusai manys, kad mes patys nežinom ko mes norim. Taigi greta to mums reikia statyti du obalsiu apsisprendimo ir nepriklausomybės. Tuomet bus aišku, ko mes norim. Lietuvos klausimas menkutis, bet jeigu mes čia esantieji ir ten Lietuvoje pasilikusieji visur šauksime ir reikalausime laisvės, kad mes patys norim savo likimą spręsti, turi mus išgirsti“<sup>57</sup>.

Po M. Sleževičiaus kalbėjęs A. Voldemaras daug tikėjosi iš karo pabaigoje didžiųjų valstybių sušaukto taikos kongreso. Manyta: kaip jame bus išspręstas Lietuvos klausimas, taip „jis pasiliks ilgam laikui“. Ir jeigu taikos kongrese bus „mesta Lietuvos nepriklausomybės idėja ir mes mokėsime parodyti, kad jau esam subrendę, tuomet su mumis skaitys“. Pasisakyta už Lietuvos neutralizavimą ir manyta, kad tada ji galėtų gal kokį šimtą metų gyventi ramiai. Jis nesutiko su ta nuomone, kad lietuviai turi reikalauti apsisprendimo teisės, kad Steigiamam

<sup>57</sup> Pr. T. Rusijos Lietuvių Seimas. *Lietuvių balsas*. 1917, birželio 4, p. 1.

sis Seimas pasisakytų, ko nori Lietuva. A. Voldemaras klausė: „Ar gi mūsų lauks kol mes pasakysim ko mes norim?“ Esą svarbiausia, jog yra paskelbtas apsisprendimo šūkis. O mes esą apsisprendėm, kad norim nepriklausomybės. A. Voldemaro įsitikinimu, dėl Lietuvos sienų negali būti daug ginčų, tą galės padaryti plebiscitas<sup>58</sup>.

Kaip matyti, visi trys kalbėtojai iš esmės pasisakė už nepriklausomos Lietuvos atkūrimą. Tik skyrėsi, ypač A. Voldemaro, išsakyta mintis, kokia turi būti atkurta Lietuva, pirmiausia kalbant apie sągumą. Beje, pasak M. Yčo, tuo metu M. Sleževičius buvo vienintelis iš kairiojo sparno, savo vardu nedvejodamas Seime pasisakęs už Lietuvos nepriklausomybę<sup>59</sup>.

RLSP, kuriame vyko aršūs ginčai, ypač tarp kairiųjų ir dešiniųjų partijų atstovų, pagaliau buvo pateiktos svarstyti dvi rezoliucijos. Pirmoji, priimta pažangiečių ir krikščionių demokratų, nutarė, kad „1. Visa etnografinė Lietuva privalo tapti nepriklausoma valstybė, nuolatinei neutrali. 2. Jos neutralumas privalo būti garantuotas Taikos Kongreso. 3. Taikos Kongrese turi būti Lietuvos atstovai. 4. Lietuvos valdymo būdą ir vidaus tvarką turi nustatyti sukviestas visuotiniu, lygiu ir slaptu balsavimu Steigiamasis Lietuvos susirinkimas“<sup>60</sup>. O antroji, santariečių, socialistų liaudininkų ir socialdemokratų priimta rezoliucija skelbė: „Kreiptis į Laikinąją Rusijos Valdžią, taip pat į visas valstybes, sąjungininkes bei neutralias, ir reikalauti pripažinti: a. kad lietuvių tautai priklauso politinio apsisprendimo teisė, b. kad savo politinį likimą lietuvių tauta turi teisę spręsti laisvai išrinktame Lietuvos Steigiamajame Susirinkime, visuotinio, be lyties, tautybės ir tikybos skirtumo, tiesaus, lygaus ir slapto balsavimo pamatais, proporcinės sistemos prisilaikant, c. kad lietuvių tauta, kaip užinteresuota tauta

<sup>58</sup> Pr. T. Rusijos Lietuvių Seimas. *Lietuvių balsas*. 1917, birželio 4, p. 1.

<sup>59</sup> Yčas, M. Rusijos lietuvių pastangos kovose už Lietuvos nepriklausomybę. *Pirmasis nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis*. Kaunas, 1990, p. 30.

<sup>60</sup> Rusijos Lietuvių Seimo rezoliucija dėl Lietuvos ateities. *Vadas*. 1917, birželio 11, p. 109.

turi turėti savo atstovus tarptautiniame taikos kongrese, 2 Apie visą, kas čia išdėstyta pranešti viso pasaulio demokratijoms<sup>61</sup>.

Kaip matyti, esminis rezoliucijų skirtumas, tad antrosios šalininkai, pasisakydami už Lietuvos nepriklausomybę, ją ateityje siejo ir su Rusijos demokratiniu judėjimu, t. y. Lietuvos klausimas ateityje turėjo būti sprendžiamas atsižvelgiant į įvykius Rusijoje. Pirmojoje rezoliucijoje apie tai nekalbama.

Pažymėtina, kad, paaiškėjus balsavimo rezultatams, kairieji protestuodami atsistojo ir, paėmę į rankas raudoną vėliavą, paliko RLSP posėdžių salę. Kaip nurodo santarietis RLSP buvęs Rapolas Skipitis, „toli gražu ne visi iš seimo išėjusieji atstovai norėjo „eiti toliau su revoliuciniu Rusijos judėjimu“ ir ne visi buvome išėjimu patenkinti. (...) net liaudininkų (tuomet socialistų liaudininkų) žymiųjų asmenų, kaip M. Sleževičiaus ir Felicijos Bortkevičienės veiduose matėsi labai didelis nepasitenkinimas ir net ašaros akyse dėl išėjimo iš seimo“. R. Skipitis laikėsi nuomonės, kad dauguma išėjo iš Seimo tik todėl, jog pasidavė to meto nuotakai, susidariusiai dėl per daug karštų ginčų tarp dviejų politinių grupių: pažangiečių-krikščionių demokratų bei santariečių-socialistų liaudininkų ir socialdemokratų<sup>62</sup>. Taigi taip padaryta daugiau deklaruojant protestą prieš politinių oponentų siūlymus. Tai ypač pasakytina apie M. Sleževičių, kuris, kaip minėta, pačiame RLSP paragino kitus Seimo atstovus pasisakyti už nepriklausomą Lietuvą. Galbūt todėl apie M. Sleževičiaus poziciją RLSP palankiai atsiliepė ir A. Smetonos biografas bei apologetas Aleksandras Merkelis: „Mykolas Sleževičius visa savo jautria širdimi ir revoliucinio svaigulio nepaveiktu protu norėjo balsuoti už nepriklausomybės reikalavimą, bet partinė drausmė vertė daryti priešingai“<sup>63</sup>. M. Sleževičius apibūdintas kaip „aštraus proto žmogus, demokratas visa siela, svetimas betkuriai

<sup>61</sup> Skipitis, R. *Nepriklausoma Lietuva*. Chicago, 1967, p. 27–28.

<sup>62</sup> Skipitis, R. *Nepriklausoma Lietuva*. Chicago, 1967, p. 28–29.

<sup>63</sup> Merkelis, A. *Antanas Smetona: jo visuomeninė, kultūrinė ir politinė veikla*. Vilnius, 2017, p. 188.

Willezur Macht (prieš jėgos valios naudojimą – M. T.)<sup>64</sup>. Kitais duomenimis, M. Sleževičius „labai sujaudintas ir dideliu balsu pranešė, kad, visa savo širdimi ir visu protu esąs už Nepriklausomą Lietuvą, tik deja, pats partijos disciplinos verčiamas už Nepriklausomybės šūkį balsuoti negalįs, o balsuosiąs prieš“<sup>65</sup>. K. Griniaus teigimu: 1) Petrogrado seime M. Sleževičius, prieš savo frakcijos nusistatymą, savo vardu kalbėjo ir reikalavo Lietuvos nepriklausomybės. 2) M. Sleževičius buvo nusistatęs prieš išėjimą iš bendrojo seimo ir pačiame išėjime nedalyvavo nei su vėliava, nei be vėliavos<sup>66</sup>. Kaip liudija kiti šaltiniai, M. Sleževičius vis tik su kitais kairiaisiais po dešiniųjų rezoliucijos priėmimo iš seimo posėdžio pasitraukė.

Dėmesio vertas ir R. Skipičio pastebėjimas, jog „išėjusiųjų rezoliucijos tekstą, galima sakyti, paruošė nuosaikieji, todėl ir šiandien negalima sakyti, kad jis buvo blogas ar kenksmingas Lietuvos reikalui. Tik priešingų grupių agitacija sugebėjo taip iškraipyti tiesą, kad net prezidentas Smetona, kalbėdamas į savąjį (IV) seimą [1936 m.], (...) sakė, jog Petrapilio seime mūsų kairieji ir santariečiai nereikalavo Lietuvai nepriklausomybės, o tik autonomijos“<sup>67</sup>. Beje, M. Sleževičius vertino panašiai abi RLSP priimtas rezoliucijas ir esminių skirtumų nematė, nes „ir vienu ir kitų rezoliucijoj yra vienas bendras taškas (reikalavimas): „Steigiamojo Lietuvos Seimo, kurs nustatytų Lietuvos valdymo formą ir Lietuvos santykius su kaimyninėmis tautomis“. Esą visa kita – „tai menkniekis“<sup>68</sup>. Tuo tvirtai buvo įsitikinęs M. Sleževičius, karštai gynęs Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo idėją.

<sup>64</sup> Mitrulevičius, G. *Lietuvos socialdemokratijos ideologinė-politinė raida 1914–1919 metais*. Vilnius, 2017, p. 457, žr. ten esančią 366 išnašą.

<sup>65</sup> Merkelis, A. *Antanas Smetona: jo visuomeninė, kultūrinė ir politinė veikla*. Vilnius, 2017, p. 189.

<sup>66</sup> Dr. K. Grinius. P. L. Vaitekūnas „jlesztlepoinformowany“. *Lietuvos žinios*. 1922, lapkričio 25, p. 4.

<sup>67</sup> Skipitis, R. *Nepriklausoma Lietuva*. Chicago, 1967, p. 28–29.

<sup>68</sup> Sleževičius, M. Dėl L.S.-L.P. programos ir taktikos. *Naujoji Lietuva*. 1917, rugsėjo 14, p. 2.

## Skilimas Lietuvos socialistų liaudininkų partijoje ir M. Sleževičiaus pozicija

Kaip minėta, jau RLSP kardinaliai išsiskyrė LSLP narių M. Sleževičiaus ir M. Januškevičiaus pozicijos dėl Lietuvos ateities. Kaip netrukus paaiškėjo, šioje partijoje ėmė gilėti takoskyra tarp vadovybės su P. Baliu, M. Januškevičiumi, V. Bielskiu priešakyje bei M. Sleževičiaus ir jo šalininkų. Konfliktas tapo akivaizdus, kai 1917 m. rugpjūtį–rugsėjį „Naujosios Lietuvos“ redakcija tikslingai LSLP nariams leido padiskutuoti aktualiais partiniais klausimais prieš rugsėjo viduryje suplanuotą šios partijos konferenciją.

Į diskusiją įsitraukęs M. Sleževičius atskirame straipsnyje pažėrė daug kritikos LSLP programai ir taktikai<sup>69</sup>. Jis „be galo klaidingu žingsniu“ laikė gegužės 1 d. socialistų liaudininkų konferencijos priimtą nutarimą dėl žemės klausimo. M. Sleževičius nepritarė, kad visa žemė būtų konfiskuojama be užmokesčio ir klausė, kodėl konfiskuojama žemė, o nekonfiskuojami kapitalai. Kodėl kenčia tas, kuris užvakar dar dėjo kapitalą į žemę, o visai nenukenčia tas, kuris mieste namus ar fabriką nusipirko. Esą tai didelė neteisybė. M. Sleževičius taip pat siūlė Lietuvos nepriklausomybės klausimą programoje iškelti pirmoje vietoje šalia socializmo. Kadangi „laisvė tai ir tautos pilna laisvė – tai yra be galo didelis brangumas pats savaime“, todėl, M. Sleževičiaus nuomone, dėl nepriklausomybės kairieji socialistai būtinai ir pirmiausia turi kovoti. „Tik nepriklausomoje valstybėje tos valstybės liaudis yra vyriausias savo reikalų tvarkytojas. Taigi, mes būtinai turime reikalauti Lietuvai pilnos nepriklausomybės“. M. Sleževičius buvo įsitikinęs, kad Lietuvos nepriklausomybės šūkį būtina „paleisti į plačiąsias minias, nes tai vienintelis mūsų ginklas, vienintelė mūsų galybė“. Jis pirmiausia tam siūlė paruošti liaudį, nes iškilus galimam ginčui dėl Lietuvos tarp Vokietijos ir kitų valstybių, Lietuvos gyven-

<sup>69</sup> Sleževičius, M. Dėl L.S.–L.P. programos ir taktikos. *Naujoji Lietuva*, 1917, rugsėjo 14, p. 2–3.

tojų pareikšta valia, visiškos nepriklausomybės reikalavimas „gali padėti mūsų likimą vienon ar kiton pusėn nukreipti“.

M. Sleževičius taip pat aštriai pasisakė ir dėl grupės, susispietusių apie „Naująją Lietuvą“, taktikos. Ją pavadino „griežtai netinkama“ ir nurodė jos esmę: „tos grupės taktika – kova ir kritika ne mūsų priešų idėjų ir programų, bet kai kurių asmenų“. M. Sleževičius siūlė kiek įmanoma vengti tai daryti ir dėmesį nukreipti į ten, kur reikia, ir politinių priešininkų atveju nenaudoti jėgos, išlikti švarams, demokratams. O dėl bendro tikslo – laisvos Lietuvos – jungtis kovoti su kitomis Lietuvos partijomis, kartu „p i l n ą l a i s v ę L i e t u v a i s a v o ž o d į s a v o p o l i t i k o s r e i k a l a i s t a r t i“. Tam tikslui pasiekti ragino atkurti iširusią LTT, veikusią prieš Rusijos lietuvių seimą Petrograde.

Viešai M. Sleževičiaus kritika neliko nepastebėta. To rezultatas – jo kartu su F. Bortkevičiene, B. Matulioniu, F. Kaupu ir A. Rimka pašalinimas iš partijos. Tai įvyko rugsėjo 14 d. LSLP konferencijos metu. Kaip nurodyta „Naujojoje Lietuvoje“, pašalintieji atsakė vykdyti partijos nutarimus, reikalauja, kad „artimiausiu tikslu Partija pastatytų Lietuvos neprigulmybės reikalavimą, kad politikos, šelpimo ir kultūros darbui Partija dėtusi su klerikalinėmis ir buržuazinėmis partijomis, atsikartodami protestuoja prieš užimtą Partijos internacionalinę poziciją, sumini „neatsakanti“ žemės reikalų rišimą“<sup>70</sup>. LSLP vadovybė toliau laikėsi ankstesnių nuostatų, savaip aiškino Lietuvos nepriklausomybės klausimą: „Teisė laisvai apsispręsti demokratiškai išrinktame suvereniame Lietuvos Steigiamajame susirinkime kame mūsų šalies darbo demokratija stovės už respublikinę tvarką ir federatų susijungimą su viena ar keliomis (tai geriausia bus matyti vietoje) demokratinėmis šalimis – štai tiksliausias šiuo metu reikalavimas“<sup>71</sup>. Kaip matyti, Lietuva neturėjo būti visiškai nepriklausoma, o sudaryti federaciją su viena ar keliomis demokratinėmis valstybėmis. Minėtoje

<sup>70</sup> Jūraitis, M. Kodėl tas atsitiko? *Naujoji Lietuva*, 1917, gruodžio 3, p. 1.

<sup>71</sup> *Ten pat*.

partijos konferencijoje į naują LSLP centro komiteto prezidiumą buvo išrinkti: M. Januškevičius – pirmininkas, A. Bulota ir P. Balys – pirmininko padėjėjai, V. Bielskis – kandidatas<sup>72</sup>.

M. Sleževičiaus reakcija į aprašytus įvykius paaiškėja iš jo laiško, adresuoto LSLP (Vitebske) pirmininkui Jonui Grigaičiui. Laiškas parašytas praėjus vos trimis dienoms nuo antrosios LSLP konferencijos. Kaip matyti iš M. Sleževičiaus teksto, tarp LSLP narių dėl programinių nuostatų ir taktikos nesutarimų būta ir po pirmosios partijos konferencijos. Esą jie išryškėjo antrosios konferencijos metu, „kuomet Lietuvos politinę ateitį galutinai jau surišame su Rusijos Demokratiškosios likimu ir kuomet konferencija nutaria susirišti federacijos ryšiais su rusų soc.-revol. partija (pyrtam dar su tos partijos kairiuoju sparpu – internacionalistais ar maksimalistais) ir kuomet rezoliucijoje papeikiama dr. Bielskio žygiai Kijevo suvažiavime, kame buvo nutarta reikalauti iš Rusų vyriausybės paskelbimo akto apie Lietuvos suverenę valstybinę teisę“. Kaip toliau sakoma laiške, „Centro Komitete dauguma visgi Balio šalininkai, ir vargu jie beleis rezoliucijas ištaisyti taip, kaip to norėtų Bielskis ir Sugintas, kurie vis dar tikisi atversti Balį į teisingą kelią. Jie vis dar tikisi, net ir tuomet, kada visi Petrogrado darbininkai ir visos vidurinių moksleivių kuopos grynai bolševikiškos dvasios persisunkę ir klauso Balio kaip pono Dievo“. Toliau M. Sleževičius pozicijų skirtumus LSLP tarp atsiradusių dviejų stovyklų aiškino su partijos antrosios konferencijos priimtais sprendimais. Štai keletas esminių skirtumų: konferencija atmetė M. Sleževičiaus ir jo šalininkų pasiūlymą tuoj iškelti Lietuvos nepriklausomybės „idėjos obalsį“ ir visomis jėgomis dėl tos nepriklausomybės tuoj pat kovoti; atmetė pasiūlymą „tuoj sudaryti Vyriausį Tautos Organą“ (į jį turėjo įeiti ir kitų lietuvių partijų atstovai – M. T.); konferencija nukrypo į „bolševizmo vagą“, atsistojo „ant III internacionalo pamato“. Galiausiai, kaip nurodė M. Sleževičius, kai konferencija „atmetė by

<sup>72</sup> Iš L. S. L. Partijos gyvenimo. *Naujoji Lietuva*, 1917, lapkričio 11, p. 1–2.



kokį kontaktą su visų tautų, taigi ir savo tautos bei šalies, nesocialistinėmis partijomis; kada lygiai, kaip ir rusai bolševikai atsistojo ant pamato vien socialistinės rusų vyriausybės, – tai mums ir galutinai paaiškėjo, kad tolimesnis mūsų tylėjimas būtų prasižengimas prieš tautą ir visą šalį, taipgi, žinoma, ir prieš partijos ateitį, ir todėl nutarėme paskelbti savo deklaraciją einamuoju momentu ir toliau veikti jau pilnai savarankiai, stovėdami ant 1914 m. L. Socialistų Liaudininkų Demokratų Partijos patvirtintos programos bei taktikos pamatų“. Esą tai buvome priversti padaryti dar ir „labiausia todėl, kad Lietuvos likimas, jei dabar tinkamai nebus išrištas, tai gal ir niekuomet jie nebus išrištas“; „taigi turime reikalauti kad Lietuva būtų paskelbta visai nepriklausoma“<sup>73</sup>. Akivaizdu, kad M. Sleževičiaus ir jo šalininkų pozicijos į svarbius klausimus gerokai skyrėsi nuo oponentų LSLP.

Todėl, kaip laiške M. Sleževičius pripažino, tuo metu susidarė du partijos sparnai su atskirais CK: 1) Lietuvos socialistų liaudininkų demokratų partija, kuri laikosi 1914 m. partijos suvažiavimo nustatytos programos bei taktikos; 2) internacionalistai – Lietuvos socialistų-liaudininkų partija. Pasak M. Sleževičiaus, „mūsų tautos ir visos šalies likimas ant bedugnės kranto kabo“, „nemaža mūsų ateitis prigulės ir nuo mūsų pačių elgimos“. Todėl M. Sleževičius kvietė Vitebske veikusius LSLP narius prisidėti prie jo CK vedamos politinės linijos<sup>74</sup>.

Tuo tarpu J. Grigaitis M. Sleževičiaus idėjoms nepritarė ir pasisakė prieš partijos skilimą, nes laikėsi teigiamos nuomonės apie internacionalą („mes manome, kad lietuviai kaip tik turi būti internacionalistais“) bei abejojo vienu lietuvių pastangomis iškovoti Lietuvai nepriklausomybę („lietuviai vieni sau eidami laisvės sau neiškovos“)<sup>75</sup>.

<sup>73</sup> M. Sleževičiaus 1917 m. rugs. 27 d. laiškas Lietuvos socialistų Liaudininkų partijai Vitebske. *LMAVB RS*, f. 199–2, l. 63–71.

<sup>74</sup> M. Sleževičiaus 1917 m. rugs. 27 d. laiškas Lietuvos socialistų Liaudininkų partijai Vitebske. *LMAVB RS*, f. 1992, l. 63–71.

<sup>75</sup> J. Grigaičio laiškas M. Sleževičiui į Jaroslavlį. Atsakymas į jo laišką, 1917 spal. 18. *LMAVB RS*, f. 199–2, l. 72.

Kadangi tokių kaip J. Grigaitis buvo nemažai, 1917 m. rudenį dėl M. Sleževičiaus laiške išvardytų principinių pozicijų skirtumų, atsiradus dviem priešingiems LSLP sparnams, partija skilo. „Kada 1917 m. partijos kairioji dalis, rusų kairiųjų eserų įtakoje būdama, atsistojo ant kelio, kuris veste vertė bendradarbiauti su komunistais – bolševikais, o dešinioji jos dalis: p. F. Bortkevičienė, D-ras Matulionis, Kaupas, A. Rimka ir M. Sleževičius – pasiskelbė esanti tikroji Varpininkų-Demokratų idėjų nešėja ir, pasivadinsi Lietuvos Socialistų Liaudininkų Demokratų Partija, šaukė visus varpininkus – demokratų – liaudininkus susispiesti apie juos ir neleisti partijai žūti, vieni pirmųjų atsiliespė D-ras K. Grinius ir Dr. J. Staugaitis. Jų aiški pozicija, jų vardai sustiprino ir vėl suspietė didelius būrius partijos žmonių apie varpininkų – demokratų – liaudininkų tradicinę vėliavą“<sup>76</sup>, – po kelerių metų taip šiuos įvykius aiškino pats M. Sleževičius. Iš tiesų tarp LSLP ir LSLDP išliko principiniai skirtumai, dėl kurių abi partijos nevengė viena kitai aštrios kritikos<sup>77</sup>. Beje, „Naujoji Lietuva“ toliau atstovavo LSLP su P. Baliu priešakyje. Į šią partiją įstojo daug naujų ir jaunų žmonių, „su partijos ideologija nė tradicijomis visai nesusirišusių“<sup>78</sup>. LSLP 1917 m. pabaigoje Maskvoje surengė dar vieną konferenciją, dar kiek vėliau Rusijos gilumoje žuvus P. Baliui, jos nariai išsiskirstė<sup>79</sup>.

Įdomumo dėlei reikia pasakyti, jog po partijos skilimo į leidinio „Naujoji Lietuva“ redakciją įėjo ir A. Sugintas, nepriklausomoje Lietuvoje įsijungiantis į M. Sleževičiaus vadovaujamos partijos gretas. Iš to galima spręsti, kad ir po partijos skilimo buvo galimybė pereiti iš vienos partijos į kitą. Pažymėtina, kad Rusijoje valdžioje įsigalėjus bolševikams ir įvedus totalitarinį valdymą, kitos partijos, išskyrus

<sup>76</sup> Sleževičius, M. D-as Kazys Grinius politikoje (atsiminimų žiupsnelis). *Varpas*. Dr. K. Griniaus 60 m. jubiliejui skirtas numeris. 1926, p. 199.

<sup>77</sup> Jūraitis, M. Neapsirikite! *Naujoji Lietuva*. 1917, gruodžio 10, p. 1–2.

<sup>78</sup> R. [Ruseckas P.]. *Trumpa Lietuvos socialistų liaudininkų demokr. partijos istorija*. Kaunas, 1919, p. 8.

<sup>79</sup> Sugintas, A. Tarp dviejų revoliucijų 1905–1917 m. Iš Valstiečių liaudininkų sąjungos praeities. *Sėja*. 1958 m., Nr. 3, p. 9.

bolševikų, buvo uždraustos arba ėmė išpažinti iš esmės bolševikams artimas idėjas. Tai pasakytina apie LSLP, kuri 1918 m. rudenį ėmė vadintis Lietuvos revoliucionierių socialistų liaudininkų partija. Dėl Rusiją sukrėtusių politinių įvykių partija išgyveno krizę: dalis jos narių nuėjo pas bolševikus ar išpažino jų idėjas, dalis nuo bolševikų valdžios nukentėjo, dar kiti buvo priversti bėgti iš Sovietų Rusijos. Buvo ir tokių, kurie, kaip M. Januškevičius, minėtas A. Sugintas (šis 1918 m. pabaigoje, kaip besilaikąs ne savo partijos „programinių nuostatų“, nes sutiko būti kooptuojamas dirbti teisininkų komisijoje prie Lietuvos Tarybos Vilniuje, iš LSLP buvo pašalintas<sup>80</sup>), J. Krikščiuonas, V. Bielskis, Bakanauskas, prieš tai, kaip nesutikdami su savo partijos linija, buvo iš jos pašalinti<sup>81</sup>, atsidūrė nepriklausomoje Lietuvoje. Taigi neišsipildė ir jų siekis matyti Lietuvą federacijoje pirmiausia su demokratine Rusija (beje, ir šios Laikinoji vyriausybė „nepadarė nė vieno žingsnio pirmyn, kad patenkinus lietuvių reikalavimus“ dėl Lietuvos nepriklausomybės<sup>82</sup>) ar kita demokratine valstybe. Pagaliau nebuvo įgyvendintas ir 1918 m. rudenį LSLP IV konferencijos priimtas nutarimas „Reikalauti „Lietuvos darbo žmonių tarybų respublikos“<sup>83</sup>.

Atsižvelgus į tai, nereikia stebėtis, kad su radikaliu sparnu nuėję lietuvių politikai, nesugebėję įsijungti į M. Sleževičiaus ar kitas demokratinės vertybes išpažinusias politines partijas, vėliau nesėkmingai bandė dalyvauti nepriklausomos Lietuvos politiniame gyvenime. Kaip antai M. Januškevičiaus ir jo šalininkų mėginimas 1922 m. spalį su savo sąrašu „Žemės ir laisvės“ dalyvauti rinkimuose

<sup>80</sup> C. K. nutarimai dėl kurių–nekurių buvusių P. narių. *Naujoji Lietuva*. 1918, lapkričio 15, p. 16.

<sup>81</sup> Lietuvos revoliucinių socialistų-liaudininkų partijos centro komitetui. *Naujoji Lietuva*. 1918, lapkričio 15, p. 16–17.

<sup>82</sup> Lietuvių deklaracija valstybės pasitarime Maskvoje. M. Januškevičiaus padarytas pranešimas nuo lietuvių. *Naujoji Lietuva*. 1917, rugpjūčio 31, p. 1.

<sup>83</sup> Lietuvos revoliucinių socialistų-liaudininkų partijos centro komitetui. *Naujoji Lietuva*. 1918, lapkričio 15, p. 16–17.

į I Seimą<sup>84</sup>. Ta proga M. Januškevičius net atgaivino laikraštį „Naujoji Lietuva“. Visos pastangos baigėsi nesėkme: nė vienas minėto sąrašo atstovas nepateko į Seimą, o po pirmo išleisto numerio daugiau dienos šviesos neišvydo ir „Naujoji Lietuva“. Lietuvos rinkėjams ši radikali politinė jėga buvo svetima ir jos atstovai su lyderiu M. Januškevičiumi taip ir liko politinės arenos užribyje. Tuo tarpu A. Sugintas, J. Krikščiuonas atliko svarbų vaidmenį M. Sleževičiaus vadovaujamoje partijoje. Taigi socialistų liaudininkų skilimą galima vertinti prieštaringai: viena vertus, vertinant narių kiekybę, jis partiją susilpnino, kartu ir kompromitavo lietuvių akyse dėl nevieningo požiūrio į Lietuvos nepriklausomybę. Antra vertus, jis socialistus liaudininkus apvalė nuo nepriimtinių į bolševizmą linkusių narių. Kartu skilimas išgelbėjo partiją nuo galutinio sunykimo. Tai jai išėjo į naudą. Taigi 1917 m. pabaigoje M. Sleževičiaus pasirinkta taktika pasiteisino ir dėsninga, kad jo vadovaujami socialistai liaudininkai demokratai, po Pirmojo pasaulinio karo sugrižę į tėvynę, aktyviai įsijungė į politinį gyvenimą. Čia Lietuvos nepriklausomybės šalininkai po partijos skilimo, priešingai nei radikalioji LSLP, ėmė bendradarbiauti su kitomis lietuvių partijomis. Tai daryta dar 1917 m. pabaigoje, kai Lietuvių „Liaudies“ ir Lietuvių karininkų sąjungos, krikščionių-demokratų, Pažangos, Santaros, socialistų liaudininkų demokratų partijos, iniciatyvą parodžius Kaziui Griniui, Pranui Mašiotui ir Jonui Jablonskiui, Voroneže įsteigė Vyriausiąją lietuvių tarybą Rusijoje.

## Vyriausiojoje lietuvių taryboje Rusijoje

Rusijoje veikusi LTT baigė veiklą kartu su RLSP iširimu. Jame, išskyrus balsų dauguma priimtą rezoliuciją dėl lietuvių tautos apsisprendimo siekti Lietuvos nepriklausomybės, nebuvo sudaryta jokia valdžios institucija, kuri rūpintųsi tai įgyvendinti. Nors pradžioje

<sup>84</sup> Draugai Darbininkai ir Darbo Valstiečiai, visi balsuokit už Darbo žmonių „Žemės ir Laisvės“ sąrašus! *Naujoji Lietuva*. 1922, spalio 1, p. 1.

manyta kitaip<sup>85</sup>. Suvokus, jog ilgai taip negali būti, RLSP lietuvių politikai vėl ėmė kalbėti apie vienos visų lietuvių institucijos, kuri koordinuotų visų tautiečių veiklą Rusijoje, reikalingumą<sup>86</sup>.

Rusijos lietuviams čia susitarti nepavyko, tad juos pralenkė Lietuvoje veikę politikai. Jie pasiekė, kad 1917 m. rugsėjį Vilniuje būtų sušaukta lietuvių konferencija, kurios nariai pasisakė už demokratiinę nepriklausomą Lietuvą. Šiam tikslui įgyvendinti slaptu balsavimu buvo išrinkta 20 asmenų Lietuvos Taryba (LT), o jos pirmininku – A. Smetona. LT pasitikėjo viso krašto gyventojai, jos siekius rėmė išeivijos lietuviai. Taigi Vilniaus konferencija išreiškė iš atskirų partijų programų perkeltą viso krašto gyventojų siekimą sukurti nepriklausomą Lietuvą.

1917 m. rudenį subruzdavo ir Rusijoje veikę lietuviai. Karininkų sąjungos iniciatyva lapkričio 16 d. į Voronežą suvažiavę lietuvių partijų atstovai po keturių dienų posėdžiavimo išrinko naują tarybą, kuri pavadino Vyriausiąją lietuvių tarybą Rusijoje (VLTR). Ją sudarė dauguma lietuvių partijų. Kaip nurodyta spaudoje, tarp jų nebuvo tik „iš pačių kairiųjų partijų, kurios negali atitraukti nuo paleisto prieš jų akis rusų demokratijos miražo“<sup>87</sup>.

Minėtame renginyje Voroneže, kuriame iš LSLDP dalyvavo M. Sleževičius ir Albinas Rimka, pasisakyta už Lietuvos nepriklausomybės atkūrimą etnografinėse ribose<sup>88</sup>. Būsimos Lietuvos valdymo formą ir vidaus tvarką, taip pat santykius su kaimyninėmis ir kitomis valstybėmis turėjo nustatyti Steigiamasis Seimas Vilniuje, išrinktas visuotiniu („be lyties, tikybos ir tautos skirtumo“), lygiu, tiesiu ir slaptu balsavimu proporcinė sistema<sup>89</sup>. Į LVTR įėjo Kazys Grinius, Jonas

<sup>85</sup> Rgn. Lietuvių Tautos Taryba. *Lietuvių balsas*. 1917, liepos 16, p. 1; liepos 20, p. 1.

<sup>86</sup> Rgn. Derybos dėl Lietuvių Tautos Tarybos. *Lietuvių balsas*. 1917, liepos 23, p. 1.

<sup>87</sup> Nauja Tautos Taryba. *Lietuvių balsas*. 1917, lapkričio 24, p. 1.

<sup>88</sup> Trijų ir Partijų atstovų suvažiavimas Voroneže. *Lietuvių balsas*. 1917, lapkričio 24, p. 2.

<sup>89</sup> Trijų ir partijų atstovų suvažiavimas Voroneže. *Lietuvių balsas*. 1917, lapkričio 30, p. 2.

Jablonskis ir Pranas Mašiotas – nerinkti, Lietuvių karininkų sąjungos Centro komiteto įgalioti sudaryti „Vyriausiąją Lietuvių Organą“. Kiti asmenys buvo išrinkti vienbalsiai: kun. Julijonas Jesenskis, M. Yčas, Jonas Kriščiūnas, kun. Pranas Penkaskas, Vytautas Petrulis, Liudas Noreika, M. Sleževičius, S. Šilingas, kun. Juozas Vailokaitis, dr. Juozas Bagdonas, kun. Emilijonas Paukšta ir R. Skipitis<sup>90</sup>. M. Sleževičius buvo LVTR vicepirmininkas (kito vicepirmininko pareigas užėmė M. Yčas<sup>91</sup>), o nuo 1918 m. sausio – jos pirmininkas. Čia jis pakeitė bendramintį K. Grinių, dėl sudėtingų sąlygų negalėjusių būti Voroneže (ten buvo įsikūręs tarybos prezidiumas). K. Grinius pasiliko Kaukaze, todėl ir nuo pradžios faktinis pirmininkas buvo M. Sleževičius<sup>92</sup>.

Pradėjusi veikti LVTR buvo lietuvių, gyvenusių Rusijoje, aukščiausia valdžios institucija, ir pagal svarbą ją galima lyginti su Vilniaus lietuvių konferencijoje išrinkta ir Vilniuje veikusia LT. Skirtumas tik tas, jog viena valdžios institucija veikė Rusijoje, o kita vis dar Vokietijos okupuotoje Lietuvoje. Svarbiausia – abiem lietuvių valdžios institucijoms nebuvo galima laisvai veikti, o Rusijoje įsigalėjus valdžioje bolševikams, kategoriškai nusistačiusiems prieš Lietuvos nepriklausomybę<sup>93</sup>, LVTR veikla buvo komplikauta. LVTR nariams grėsė areštai. 1918 m. vasario 21 d. LVTR posėdžio protokole M. Sleževičius pranešė, kad Voroneže sklinda gandas, jog vietos komunistams duotas įsakymas areštuoti visą LVTR, „jei tiktai ji pradėtų davinėti pasus“<sup>94</sup>. Gandai pasitvirtino ir netrukus M. Sleževičius drauge su kitais LVTR nariais, išskyrus P. Mašiota, buvo suimti bolševikų Voroneže ir pasodinti į kalėjimą. Kovo 9 d. Voronežo kareivių, darbininkų ir vals-

<sup>90</sup> Trijų ir partijų atstovų suvažiavimas Voroneže. *Lietuvių balsas*. 1917, lapkričio 30, p. 3.

<sup>91</sup> Lietuvių Vyriausiosios Tarybos posėdžiai Voroneže 1917 m. gruodžio m. 1–5 d. *Lietuvių balsas*. 1917, gruodžio 7, p. 1.

<sup>92</sup> Klimas, P. *Dienoraštis*. Chicago, 1988, p. 245.

<sup>93</sup> Yčas, M. Lietuvos Reikalų Komisaras apie Lietuvos Nepriklausomybę (Pasikalbėjimas su V. Kapsuku Mickevičium). *Lietuvių balsas*. 1917, gruodžio 23, p. 2.

<sup>94</sup> Angarietis, Z. Vokietijos koštuvai. *Komunistas*. 1918 m., Nr. 6, p. 40.

tiečių tarybos leidžiamose „Izvestijose“ buvo nurodyti kaltinimai, už ką LVTR nariai buvo suimti: „1) už skelbimą Lietuvos nepriklausoma valstybe, 2) už siuntimą savo atstovo į taikos derybas Lietuvos Brastroje, 3) už darymą grynai ekonominių ir politinių santykių su Ukrainos Rada, 4) už organizavimą lietuvių inteligentų ir liaudies grįžti į Lietuvą, 5) už išdavinėjimą lietuvių asmens liudijimų ir 6) už visą L.V.T.R. kontrrevoliucinį veikimą“<sup>95</sup>.

LVTR nariai kalėjo daugiau kaip mėnesį; į laisvę paleisti vasario 27 d.<sup>96</sup>; M. Sleževičius kurį laiką kartu su Z. Žemaičiu buvo laikomas namų arešte<sup>97</sup>; kitais duomenis – LVTR nariai buvo areštuoti 1918 m. vasario pabaigoje, o kovo pabaigoje buvo išleisti iš kalėjimo į laisvę<sup>98</sup>. Ištrūkę iš kalėjimo LVTR nariai išsiskirstė: vieni parvyko į Lietuvą, kiti išvyko į Maskvą ar Petrogradą, treči liko Voroneže rūpintis lietuvių tremtinių sugrįžimu į Lietuvą.

M. Sleževičius, paleistas iš kalėjimo, išvyko į Maskvą, kur siekė iš Voronežo perkelti LVTR centrą į Maskvos lietuvių šelpimo draugijos būstinę. Tačiau apie tai informavus spaudą, jau kitą dieną bolševikų valdžia šioje būstinėje atliko kratą. Nors lietuvių spaudoje buvo pranešta, kad kratos metu bolševikams nepavyko surasti LVTR dokumentų<sup>99</sup>, iš tiesų jie, tik nežinia, ar narių suėmimo metu, ar kitu būdu atsidūrė bolševikų rankose. Tai paaiškėja iš komunisto Zigmo Alekso Angariečio bolševikų leidinyje „Komunistas“ paskelbto straipsnių ciklo, kuriame pateiktos gausios LVTR posėdžių protokolų ištraukos. Turėdamas tikslą parodyti LVTR narių veiklą tik iš blogosios pusės, Z. Angarietis publikacijoje šalia negatyvių komentarų pateikė ir nemažai vertingų ištraukų iš minėtos organizacijos posėdžių protoko-

<sup>95</sup> Būtėna, S. J., Mackevičius, M. *Mykolas Sleževičius...*, p. 68.

<sup>96</sup> Yčas, M. Rusijos lietuvių pastangos kovose už Lietuvos nepriklausomybę. *Pirmasis nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis*. Kaunas, 1990, p. 32.

<sup>97</sup> Žinios. *Vadas*. 1918, balandžio 7, p. 2.

<sup>98</sup> Čepėnas, P. *Naujausiųjų laikų Lietuvos istorija*. Vilnius, 1992, II tomas, p. 78.

<sup>99</sup> Grigaravičiūtė, S. Lietuvos Tarybos atstovavimas Rusijoje 1918 metais. *Parlamento studijos*. 2017 m., Nr. 23, p. 26.

lų bei informacijos iš LVTR narių korespondencijos bei kitų šaltinių. Neturint galimybės susipažinti su LVTR posėdžių protokolais, net ir iš komunistų spaudoje paskelbtos medžiagos<sup>100</sup> galima susidaryti gana išsamų vaizdą apie minėtos organizacijos veiklą. Komunistų paskelbti dokumentai liudija, kad trumpą laiką veikusi LVTR stengėsi aktyviai dirbti. Pirmiausia, LVTR siekė užmegzti glaudžius ryšius su ukrainiečiais, kad jų dėka pavyktų lietuvių atstovams dalyvauti Bresto taikos derybose tarp Vokietijos (ir jos sąjungininkų) ir Sovietų Rusijos atstovų. LVTR, nenorėdama kreiptis į Sovietų Rusiją, bendraudama su ukrainiečiais, siekė apeiti V. Lenino vadovaujamus komunistus. Tuo tikslu M. Sleževičius 1917 m. pabaigoje turėjo važiuoti į Kijevą, kad „prieitų prie ukrainiečių“. Planui pavykus, jis galėjo ir „visai pasilikti Kijeve, kaip nuolatinis lietuvių atstovas prie Ukrainos Rados“. Tai laikyta labai svarbiu įvykiu. Kitame LVTR posėdžio protokole nurodyta, kad į Bresto taikos derybas siunčiami dr. Alekna ir A. Voldemaras. Be to, nutarta siųsti delegatus į Kijevą pas ukrainiečius, kad „jie Breste paremtų lietuvių atstovybės reikalą“. Į Kijevą be M. Sleževičiaus nutarta pasiųsti ir R. Skipitį. Tame pačiame posėdžio protokole nurodyta: „Iš Kijevo M. Sleževičius važiuoja į Brastą. Įgaliojimus jam įduoda Voronežo Taryba“<sup>101</sup>.

Tačiau iš gruodžio 25 d. S. Šilingo telegramos, adresuotos P. Mašiotui, paaiškėja, kad numatyta išsiųsti į Brestą A. Voldemarą, Alekną ir M. Sleževičių, o nuolatinį atstovą Kijeve – Petrą Leoną. Iš sausio 15 d. R. Skipičio telegramos, adresuotos Jablonskienei, matyti, jog A. Voldemaras išvyko į Brestą, o Alekna ir M. Sleževičius dar neatvyko į Kijevą. Tuo metu Kijeve veikė Ukrainos parlamentas – Rada, kuri buvo nuginklavusi vietinę iš Sovietų Rusijos siųstą komunistų kariuomenę. Taigi tuo metu bolševikai lietuviams ir ukrainiečiams buvo bendras priešas. Lietuva ir Ukraina siekė būti nepriklausomomis

<sup>100</sup> Angarietis, Z. „Tėvynės gelbėtojų“ žygiai. *Komunistas*. 1918 m., Nr. 3, p. 14–16; Nr. 4, p. 24–25.

<sup>101</sup> Angarietis, Z. „Tėvynės gelbėtojų“ žygiai. *Komunistas*. 1918 m., Nr. 3, p. 15.



valstybėmis. LVTR Ukrainos Radą vertino kaip „laisvės idealą ir visų pavergtųjų tautų nepriklausomybės šviesiųjų idealų gaivintoją“<sup>102</sup>.

Iš bolševikų paviešintos informacijos apie LVTR paaiškėja, jog 1918 m. sausio 28 d. jos posėdyje svarstytas klausimas dėl lietuvių kariuomenės organizavimo. Ten pat nurodyta, kad iki šiol nieko realaus nenuveikta. Bet kartu pažymėta, jog „Voldemarui buvo pavesta tartis su vokiečiais, kad būtų leista sudaryti lietuvių kariuomenę iš belaisvių, kurių priskaityta apie 25 000 žmonių“<sup>103</sup>. Pagal tai galima spręsti, kad LVTR siekė veikti su Ukrainos Rada ir Vokietija prieš Sovietų Rusiją, pirmiausiai siekiant apsaugoti nuo bolševikų ekspansijos. Tuo tikslu ketinta pasinaudoti Ukrainos Rados pagalba ir net kurti savo kariuomenę. Tačiau šie sumanymai nebuvo realizuoti: Ukrainai nepavyko išlaikyti nepriklausomybės (1918 m. vasarį ją okupavo Sovietų Rusijos kariuomenė), kaip rašyta, LVTR vadovybės nariai buvo suimti. Todėl M. Sleževičiui nepavyko išvykti į Kijevą, nekalbant apie dalyvavimą Bresto taikos derybose.

Iš paskelbtų dokumentų matyti, kad 1918 m. sausio antroje pusėje M. Sleževičius pasisakė už lietuvių kariuomenės organizavimą ir profesinių sąjungų mobilizavimą. Tuo tarpu LVTR narys Z. Žemaitis siūlė parengti atsišaukimą, kuriame nurodyti, jog Vokietijos kariuomenė negalinti pasitraukti iš Lietuvos, nes Lietuva neturi nei pašto, nei telegrafo, nei geležinkelių, nei tų bei kitų valstybinių įstaigų tarnautojų<sup>104</sup>. Taigi savo karinėmis pajėgomis kartu su Vokietijos kariniais daliniais M. Sleževičius ir LVTR ketino kovoti prieš galimą Sovietų Rusijos kariuomenės įsiveržimą į Lietuvos teritoriją. Be to, kaip minėta, LVTR dar mėgino gelbėti lietuvius tremtinius jiems išduodama lietuviškus pasus (vėliau saugumo sumetimais jie pavadinti paliudymais)<sup>105</sup>.

<sup>102</sup> Angarietis, Z. „Tėvynės gelbėtojų“ žygiai. *Komunistas*. 1918 m., Nr. 4, p. 25.

<sup>103</sup> Angarietis, Z. Nuimkite maskas. *Komunistas*. 1918 m. Nr. 4, p. 22.

<sup>104</sup> Angarietis, Z. „Tėvynės gelbėtojų“ žygiai. *Komunistas*. 1918 m., Nr. 4, p. 25.

<sup>105</sup> Angarietis, Z. Vokietijos koštuvus. *Komunistas*. 1918 m., Nr. 5, p. 32–34.

Kaip toliau paaiškėjo, M. Sleževičius ir išėjęs į laisvę, Rusijoje viešpataujant bolševikų valdžiai, pagal galimybes bandė rūpintis lietuvių reikalais. Jis kartu su Maskvos lietuvių šelpimo draugijos pirmininku Konstantinu Lapinu palaikė ryšius su Vokietijos generaliniu konsulu Maskvoje (1918 m. liepą – rugpjūtį). Šis bendradarbiavimas pasitarnavo, kad Lietuvos piliečiams Maskvoje būdavo išduodami paliudijimai, „kurių pagrindu Vokietijos generalinis konsulas išduodavo jiems Lietuvos piliečio pasą ir apsaugos raštą“<sup>106</sup>. Šių dokumentų gavimas lietuvių pabėgėliams palengvino sąlygas parvykti į Lietuvą.

## Lietuvos nepriklausomybės netolimos ateities perspektyvos

Gyvendamas Voroneže, atrodo, 1918 m. pradžioje, taigi LT Vilniuje dar prieš priimant vasario 16 d. Lietuvos nepriklausomybės aktą, M. Sleževičius parašė ir išleido brošiūrą „Ko nori Lietuvos Socialistų-Liaudininkų Demokratų Partija“, o žurnale „Varpas“ paskelbė didelės apimties straipsnį „Lietuvos nepriklausomybė“. Minėtuose leidiniuose autorius išdėstė požiūrį į Lietuvos nepriklausomybės perspektyvas bei būsimą valstybės santvarką.

Kaip nurodoma leidinyje „Ko nori Lietuvos Socialistų-Liaudininkų Demokratų Partija“, „vyriausias Lietuvos Socialistų-Liaudininkų Demokratų idealas: politikoje – laisva, niekam nepriklausoma Lietuvos demokratinė respublika, kuri su kitomis tautomis lygiomis teisėmis sudaro viso pasaulio Tautų Federaciją“<sup>107</sup>. M. Sleževičiaus supratimu, „Lietuvos nepriklausomybė – dienos klausimas“. Šį teiginį jis argumentavo tokiais faktais: Rusijoje gyvenančių lietuvių Seimas

<sup>106</sup> Grigaravičiūtė, S. Lietuvos Tarybos atstovavimas Sovietų Rusijoje 1918 metais. *Parlamento studijos*. 2017 m., Nr. 23, p. 40–42.

<sup>107</sup> Sleževičius, M. *Ko nori Lietuvos Socialistų-Liaudininkų Demokratų Partija*. Voronežas, 1918 m., p. 12.

Petrograde 1917 m. gegužės 27 d. priėmė nutarimą reikalauti Lietuvai nepriklausomybės; 1917 m. Vilniuje lietuvių politikai bei 1915 m. JAV lietuviai išklė Lietuvos nepriklausomybės reikalavimą; Rusijos tautų suvažiavimas Kijeve nutarė priminti Laikinajai Rusijos vyriausybei, jog ši paskelbtų dekretą apie Lietuvos nepriklausomybę; „Rusijos revoliucinė Demokratija, nakaze (įsakyme – M. T.) savo atstovui Skobelevui, kuris siunčiamas į Paryžiaus Konferenciją, irgi leidžia jam reikalauti, kad Lietuvai būtų pripažinta teisė savo Steigiamajame Seime savo politinę ateitį nulemti“. M. Sleževičiaus supratimu, „tokie momentai, kaip šis, pasikartoja retai – sykį per kelis šimtus ir net tūkstančius metų. Nuo to, kaip mes dabar pasielgsime, ką tesėsime iškovoti, prigulės tolesnė mūsų ateitis“. Jis buvo įsitikinęs, jog sprendžiant Lietuvos ateities klausimą, „labai ir labai daug, daugiau negu kad mes patys manome, prigulės nuo mūsų pačių, kaip galutinai bus Lietuvos politinės ateities klausimas išrištas“<sup>108</sup>. Kaip matyti, M. Sleževičius, užuot viską palikęs spręsti kitoms valstybėms, daug tikėjosi iš pačios lietuvių tautos. Savo tauta šis politikas tikės ir nepriklausomybės laikotarpiu. Tuo jis skirsis nuo kai kurių politikų, kaip antai A. Smetonos, kuris ypač autoritarizmo metais tautai primes savo valią iš viršaus. Tokiomis sąlygomis tautai beliks tik vykdyti valdžios nurodymus.

Įdomu, jog dar prieš atkuriant nepriklausomybę 1918 m. pradžioje M. Sleževičius Lietuvai prognozavo kelis variantus: „1) Europos ar net ir viso pasaulio tautų ar valstybių federacija, kurion šale kitų lygiomis teisėmis įeina ir laisva nepriklausoma Lietuva; 2) Niekam nepriklausoma Lietuva šale kitų irgi niekam nepriklausomų tautų ar valstybių, kaip Danija, Švedija, Norvegija; 3) Lietuva, kad ir vidaus reikalais mažiau ar daugiau yra savaranki, bet kuriai nors kitai valstybei priklausoma“. M. Sleževičiaus nuomone, „kito išėjimo nėra ir negali būti. Jei pasilikytų taip, kaip iki šiolei buvo, vis tiek ar mes bū-

<sup>108</sup> Sleževičius, M. Lietuvos nepriklausomybė. *Varpas*. 1918 m., Nr. 1, p. 8–10.

tume prie Rusijos palikti ar prie Vokietijos prijungti, – tai pasiliktu politinė Lietuvos vergija“. M. Sleževičiaus supratimu, „viso pasaulio ar bent Europos tautų – valstybių federacija tai dar tolimas idealas, prie kurio turi visos tautos ir valstybės eiti, prie kurio siekiame ir mes lietuviai“. Tokia federacija turėjo būti sukurta demokratinio būdu, o „ne svetimos tautos ar valstybės prievarta“. Iš tolesnio M. Sleževičiaus aiškinimo akivaizdu, kad tokia Europos valstybių federacija galėtų būti dabartinė Europos Sąjunga, į kurią valstybės įstojo savo noru, o kartu išsaugojo savo nepriklausomybę. Tačiau toks valstybių darinys, pasak M. Sleževičiaus, galėjo susikurti tik tolimoje ateityje, „kada visų tautų reikalas spirs jas tokią federaciją sudaryti“<sup>109</sup>. Kaip matyti, Lietuva į tokį valstybių derinį įsijungė tik 2004 m., t. y. praėjus daugiau nei šimtui metų, prieš tai pergyvenusi sudėtingas sovietų ir nacių okupacijas.

M. Sleževičius Lietuvos nepriklausomybės klausimo sprendimą siejo su Pirmojo pasaulinio karo pabaiga, nes: „1) Lietuvos ateities klausimas bus rišamas tarptautiniame taikos kongrese; 2) Lietuvos klausimas jau ne Rusijos ir ne Vokietijos vidaus klausimas – jis jau tarptautinis klausimas; 3) dėlėi susidariusių politikos aplinkybių – Rusijos ir Vokietijos dėl Lietuvos varžytinių – šis momentas tinkamiausias Lietuvos nepriklausomybės reikalavimui pastatyti; 4) toks mūsų reikalavimams, atsižvelgiant į visų didžiųjų Valstybių paskelbtąjį obalsį: „šis karas eina dėl tiesos, teisės, teisybės, demokratijos ir mažųjų tautų laisvės principų, o labiausiai atsimenant gyvus visų didžiųjų valstybių reikalus bei abiejų kariaujančių pusių įiegas, Lietuvos nepriklausomybės pripažinimas, kaipo kompromisinis Lietuvos ateities klausimo išrišimas, gali ir turi rasti prijautimo ir iš vienos ir iš kitos kariaujančių pusių“. Esą prie tokių aplinkybių ne tik galima, bet „būtinai reikia reikalauti Lietuvai nepriklausomybės“<sup>110</sup>.

<sup>109</sup> *Ten pat*, p. 10–11.

<sup>110</sup> *Ten pat*, p. 17–18.

Kartu M. Sleževičius nepriklausomybę siejo su Steigiamuoju Seimu, kuriam numatytas svarbiausias vaidmuo nepriklausomoje Lietuvoje: „Išgaukime Lietuvos Steigiamajam Seimui maximum, ką galime išgauti – pilną nepriklausomybę. Turėdamas visa, Jis mokės pasirinkti sau tai, kas Lietuvai bus naudingesnio ir geresnio. Nesiaurinkime tat Lietuvos Steigiamojo Seimo teisių!“<sup>111</sup>

M. Sleževičiaus supratimu, LSLDP nepriklausomos Lietuvos idealas „visuomenės gyvenime – socializmo tvarka, kur negali būti jokio išnaudojimo ir kur visi žmonės, turėdami lygias teises ir atlikdami vienodas pareigas, lygiai galėtų naudotis ir visais darbo mokslo ir kultūros vaisiais“<sup>112</sup>. Tiesa, socialistinės santvarkos įvedimas laikytas „dar tolimas idealas, dėl kurio ir mums ir visai žmonijai teks pakelti dar didesnės kovos“. M. Sleževičius, priešingai nei socialdemokratai, išskirdamas dvi socialines grupes, neapsiribojo tik kapitalistais bei proletariatu, bet ir prie išnaudojamos klasės priskyrė, jo žodžiais tariant, visus darbo žmones, visus, kurie „iš savo darbo tik teminta“. Prie darbo žmonių kategorijos priskirti ir mažieji bei vidutiniai ūkininkai, amatininkai, tarnautojai ir pan. Dėl to LKP socialistus liaudininkus laikė „smulkios ir vidutinės kaimo buržuazijos (mažazemių ir smulkesnių ūkininkų) idealogais“<sup>113</sup>.

LSLDP su M. Sleževičiumi priešakyje be socializmo sukūrimo kaip galutinio tikslo būsimoje nepriklausomoje Lietuvoje pasisakė už visų tos valstybės gyventojų lygybę, prigimtines žmonių teises ir laisves; tikybos srityje – už sąžinės laisvę; atmesta monarchija (kraštą turėtų valdyti patys žmonės per savo rinktuosius atstovus); atstovai į Seimą turėjo būti renkami be tikėjimo, tautos, lyties skirtumo „tiesiu, lygiu ir betarpiu balsavimu“ pagal proporcinę rinkimų sistemą; Lietuvai tarp kitų valstybių turėjo atstovauti šalies prezidentas

<sup>111</sup> *Ten pat*, p. 24–25,

<sup>112</sup> Sleževičius, M. *Ko nori Lietuvos Socialistų-Liaudininkų Demokratų Partija*. Voro-nežas, 1918, p. 12.

<sup>113</sup> Angarietis, Z. „Revoliuciniai“ liaudininkai. *Komunistas*. 1918 m., Nr. 16, p. 129.

(jis galėjo būti renkamas 3–4–5 metams, tokia pačia tvarka kaip ir šalies parlamentas; panašiai turėjo būti renkami ir savivaldybių atstovai). Visi pačių žmonių ar jų atstovų valdininkai už savo darbus turėjo atsakyti tik prieš teisumą, kuris turėjo būti nemokamas; pasisakyta prieš mirties bausmę bei nuolatinę kariuomenę. Dėl pastarosios nereikalingumo pateiktas toks argumentas: „Visi krašto piliečiai turi mokytis muštro ir mokėti apsieiti su ginklais, kad priešininkui šalį užpuolus galėtų nuo užpuoliko savo tėvynę apginti. Taigi vieton nuolatinės kariuomenės turi būti žmonių milicija“. Finansų srityje pasisakyta už progresyvinius mokesčius; už nemokamą pradinį (jis turėjo būti privalomas), vidurinį ir aukštesnįjį mokslą; visos visuomenės ar valstybės išlaikomos mokyklos turėjo būti pasaulietinės, tikybos mokymas neprivalomas<sup>114</sup>. Pasisakyta už trumpesnę, t. y. 8 val. darbo dieną; visų darbo žmonių apdraudimą (valstybės ir darbdavių lėšomis) nuo ligų, senatvės, nelaimingų atsitikimų ir nedarbo (apdraustos lėšos turėjo būti darbo žmonių atstovų žinioje); prieš vaikų samdomąjį darbą ir pan. Lietuvoje bendriems kultūros ir politikos reikalams ginti numatyta ir dėtis su kitomis demokratinėmis Lietuvos partijomis, o „dėl Lietuvos politinės laisvės, kitoms tautoms ar valstybėms ant tos laisvės besikėsinant; dėl Lietuvos vidaus politinio surėdymo, kuris mindžiotų pamatines piliečio teises ir varžytų darbo žmones jų kovoje dėl geresnės socialės tvarkos“<sup>115</sup>, neatsisakyta ir nuo ginkluotos kovos.

Kad M. Sleževičiaus ir jo vadovaujamos partijos prognozės išsipildytų, pirmiausia reikėjo išspręsti Lietuvos nepriklausomybės klausimą. Tai bandyta daryti 1917 m. pabaigoje – 1918 m. Pirmą, Vokietijos valdžiai darant spaudimą Lietuvos Tarybai (LT), 1917 m. gruodžio 11 d. buvo priimtas aktas, kuris Lietuvą su Vokietija turėjo susieti glaudžiais

<sup>114</sup> Sleževičius, M. *Ko nori Lietuvos Socialistų-Liaudininkų Demokratų Partija*. Voronežas, 1918, p. 15, 19–20.

<sup>115</sup> Sleževičius, M. *Ko nori Lietuvos Socialistų-Liaudininkų Demokratų Partija*. Voronežas, 1918, p. 22.

ryšiais<sup>116</sup>. Antra, kadangi toks LT sprendimas sukėlė daug diskusijų ir ne tik gyventojų, bet ir pačios LT nepasitenkinimo, kairieji jos nariai – S. Kairys, Mykolas Biržiška, Stanislovas Narutavičius bei LSLDP atstovas J. Vileišis – iš jos pasitraukė protestuodami. Tokį sprendimą griežtai kritikavo ir LSLDP su M. Sleževičiumi priešakyje<sup>117</sup>. Vis dėlto LT, pasitraukusiems kairiesiems sugrįžus, 1918 m. vasario 16 d. pavyko priimti Lietuvos Nepriklausomybės aktą. Tačiau Vokietijos valdžia pripažino Lietuvą ne pagal vasario 16 d., o pagal gruodžio 11 d. aktą. Tad vasario 16 d. nutarimas iš esmės kurį laiką nepakeitė Lietuvos padėties, nes kitos valstybės Lietuvos nepriklausomybės nepripažino. Net ir pasibaigus Pirmajam pasauliniam karui atkurta nepriklausoma Lietuva susidūrė su daugeliu problemų, ir kone didžiausia iš jų – Sovietų Rusijos kariuomenės ekspansija į Lietuvos teritoriją. 1918 m. pabaigoje prasidėjo Lietuvos nepriklausomybės kovos, kurių metu ką tik iš Rusijos sugrįžusiam M. Sleževičiui, Lietuvos nepriklausomybės šalininkui, teko stoti nepriklausomos Lietuvos vyriausybės priešakyje. Prasidėjo naujas M. Sleževičiaus politinės veiklos etapas.

## Išvados

1. M. Sleževičius Pirmojo pasaulinio karo metais Lietuvoje, o ją okupavus Vokietijai persikėlęs į Rusiją daug dėmesio skyrė lietuvių pabėgėliams, nukentėjusiems nuo karo, šelpti. Nors Lietuvoje jis rūpinosi pabėgėliais atstovaudamas kairiųjų ideologijos organizacijai, pasitraukęs į Rusiją išdrįso įstoti į dešiniųjų pažiūrų lietuvių įsteigtą Lietuvių draugiją nukentėjusiems dėl karo šelpti (LDNKŠ). Tai reiškia, kad vardan bendro tikslo, šiuo atveju – lietuvių pabėgėlių, nukentėjusių dėl karo, reikalų, M. Sleževičius, galėjo dirbti ir su politiniais priešininkais. Toks požiūris tuo metu buvo būdingas toli gražu

<sup>116</sup> *Lietuva vokiečių okupacijoje Pirmojo pasaulinio karo metais, 1915–1918. Lietuvos nepriklausomos valstybės genėzė*. Sudarė E. Gimžauskas. Vilnius, 2006, p. 254.

<sup>117</sup> *Antroji Lietuvos valstybės konferencija*. Kaunas, 1919, p. 45.

nedaugeliui lietuvių veikėjų. Ta prasme M. Sleževičių galima laikyti kompromisu, o kartu ir konstruktyviu politiniu veikėju.

2. M. Sleževičius Rusijos lietuvių seime Petrograde (RLSP) 1917 m. gegužės pabaigoje – birželio pradžioje, priešingai nei kiti Lietuvos socialistų liaudininkų partijos nariai, kartu su dešiniųjų partijų atstovais pasisakė už Lietuvos nepriklausomybės atkūrimą. Tuo metu jis tuo klausimu buvo tvirtai apsisprendęs. Tačiau balsavimo metu RLSP parėmė ne dešiniųjų pasiūlytą rezoliuciją, kurioje pasisakoma už Lietuvos nepriklausomybės atkūrimą, o balsavo už vadinamąją kairiųjų priimtą rezoliuciją. Ji numatė Lietuvos valstybingumą ateityje sieti su Rusijos klausimu. Toks M. Sleževičiaus elgesys rodo, kad jis tuo metu partijos interesus kėlė aukščiau už savo įsitikinimus.

3. M. Sleževičiaus principinis nusistatymas dėl Lietuvos nepriklausomybės, aštri polemika su Lietuvos socialistų liaudininkų partijos (LSLP) vadovybe, kuri krypo į kraštutinę kairę (bolševizmą), o Lietuvos valstybingumo klausimą siejo su Rusijos ateitimi, lėmė Lietuvos socialistų liaudininkų demokratų partijos (LSLDP) atsiradimą. Dėsninga, kad šios naujosios partijos priešakyje atsistojo M. Sleževičius, vienas aršiausių LSLP programinių nuostatų ir pasirinktos taktikos kritikas.

4. 1917 m. pabaigoje – 1918 m. pradžioje veikusi Vyriausioji lietuvių taryba Rusijoje (VLTR) buvo aukščiausia lietuvių politinių partijų, išskyrus bolševikus, organizacija Rusijoje. Tai, kad M. Sleževičius ėjo pirmininko pareigas VLTR, leidžia kalbėti apie didelį šio politinio veikėjo autoritetą tarp kitų lietuvių politikų. Jo kaip politiko pozicijas sustiprino VLTR veikla sudėtingomis politinėmis sąlygomis, areštas ir įkalinimas su kitais šios organizacijos nariais. Todėl nereikia stebėtis, kad 1918 m. pabaigoje sugrįžus į nepriklausomą Lietuvą M. Sleževičiui, kaip buvusiam VLTR pirmininkui, kritiniu šaliai momentu buvo pasiūlyta stoti Lietuvos valdžios priešakyje.

5. 1918 m. pradžioje, t. y. Lietuvos nepriklausomybės išvakarėse, M. Sleževičius ir toliau primytinai pasisakė už Lietuvos nepri-



klausomybės atkūrimą. Jo supratimu, nepriklausoma Lietuva turėjo būti demokratinė valstybė, kurioje išskirtinis vaidmuo turėjo tekti Steigiamajam Seimui. Tai buvo įgyvendinta 1918 m. vasario 16 d. Lietuvos Tarybai priėmus Lietuvos nepriklausomybės aktą. Nors M. Sleževičius šio akto nepasirašė, nes gyveno Rusijoje, tačiau dėsninga, jog M. Sleževičiui pirmaisiais pokario metais teko svarbus vaidmuo ginant Lietuvą nuo išorės priešų. Tuo metu jam buvo suteikta galimybė dėti pastangas, kad Vasario 16 d. nutarimas būtų realizuotas praktiškai.

## POLITICAL ACTIVITIES OF MYKOLAS SLEŽEVIČIUS DURING WORLD WAR I

MINDAUGAS TAMOŠAITIS

### Summary

**Keywords:** Mykolas Sleževičius, Lithuanian War Relief Society, Petrograd Seimas, Lithuanian Democratic Party, Lithuanian Popular Socialist Party, Lithuanian Popular Socialist Democratic Party, Council of Lithuania, State Council of Lithuania, Council of the Lithuanian Nation, Supreme Lithuanian Council in Russia.

The article focuses on Lithuanian politician Mykolas Sleževičius, a participant of nearly all major events which took place in the political life of Lithuania in the first half of the 20<sup>th</sup> century. He also played an active part in the Lithuanian Democratic Party (LDP) and was one of the first to bring up the idea of the independence of Lithuania in Petrograd Seimas (RLSP) held in Russia during the years of World War I. The political activities of Sleževičius during the early period (until the restoration of Lithuania's independence in 1918) have not until now received special attention in

historiography or they were only presented fragmentarily in the context of the research dealing with other research objects. This article attempts to fill this gap of research. Its aim is to investigate the activities of Mykolas Sleževičius during World War I (1914–1918). The following objectives were set to achieve the aim: to evaluate the joining of Sleževičius to the activities of the right-wing Lithuanian War Relief Society (LDNKŠ) in Russia; to reveal the role of this politician in Petrograd Seimas (RLSP); to analyze the position undertaken by Sleževičius in the context of disagreements

that occurred within the Lithuanian Popular Socialist Party; to highlight Sleževičius' activities in the Supreme Lithuanian Council in Russia (VLTR); to discuss the position of Mykolas Sleževičius regarding the prospects of Lithuania's independence at the start of 1918.

The research led to the conclusion that during World War I Sleževičius paid considerable attention to the relief of Lithuanian refugees affected by the war both in Lithuania and later in Russia where he moved after Lithuania was occupied by Germany. Though he aided refugees as a representative of a left-wing organization while in Lithuania, after his withdrawal to Russia he dared to join the right-wing LDNKŠ founded by Lithuanians. It means that driven by the common goal, i. e. the affairs of the relief of Lithuanian refugees affected by the war, Sleževičius could disregard his ideological views and work together with his political opponents. Such an approach was definitely not shared by many Lithuanian public figures at that time. In that sense, Sleževičius can be considered a constructive politician prone to compromise. In the course of Petrograd Seimas held from the end of May to the beginning of June 1917, Sleževičius, as well as other representatives of right-wing parties, advocated for the restoration of Lithuania's independence, as opposed to other members of the Lithuanian Popular Socialist Party. He had a firm position on this issue at that time. However, when voting at Petrograd Seimas, he did not support the resolution proposed by the right, which called for the restoration of Lithuania's independence, but the so called resolution of the left, which advocated for the association of Lithuania's state-

hood with the issue of Russia in the future. Such conduct of Sleževičius shows that he placed party interests above his personal beliefs at that time. Sleževičius' principled position concerning Lithuania's independence, his vigorous disputes with the leadership of the Lithuanian Popular Socialist Party (LSLP) inclined towards the extreme left (Bolshevism) and associating the issue of Lithuania's statehood with the future of Russia led to the emergence of the Lithuanian Popular Socialist Democratic Party (LSLDP). It is rather reasonable that the new party was chaired by Mykolas Sleževičius, one of the fiercest critics of the program and tactics selected by the LSLP. The Supreme Lithuanian Council in Russia (VLTR), which operated from the end of 1917 to the beginning of 1918, was the supreme organization of Lithuanian political parties, with the exception of Bolsheviks, in Russia. Sleževičius' chairmanship in the VLTR allows us to speak about the great authority of this political figure among other Lithuanian politicians. His political standing was reinforced by the activities of the VLTR under complicated political conditions, arrest and imprisonment together with other members of this organization. It is therefore not surprising that after his return to independent Lithuania at the end of 1918, Sleževičius, as the former chairman of the VLTR, was offered a position at the forefront of the Lithuanian government during the moment critical for the country. At the beginning of 1918, i. e. on the eve of Lithuania's independence, Sleževičius further advocated for the restoration of Lithuania's independence. In his understanding, independent Lithuania had to be a democratic state, in which the Constituent Assembly had a

special role to play. It was put to life on 16 February 1918 when the Council of Lithuania adopted the Act of Independence of Lithuania. Though Mykolas Sleževičius did not sign this act because he resided in Russia at that time, it is rather natural

that he played an important role defending Lithuania from external enemies during the first years after the war. It was the time when he was granted an opportunity to make every effort for the Declaration of 16 February to be put into practice.

*Įteikta 2020 m. vasario 7 d.*